

СВІТЛАНА КУЗЬМЕНКО

НОВОТАЛАЇВСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ

diasporiana.org.ua

SVITLANA KUZMENKO

NEW TALALAIIVKA'S REFLECTIONS

SHORT STORIES

Cover and illustrations
by
Myron Levytsky

Published by Ukrainian Writer's Association "Slovo"

Edmonton

— 1976 —

Toronto

НЕЗАБУТНЄ МІСТО

В одній з наймальовничіших частин південної Каліфорнії розкинулося місто Нова Талалаївка. Ніхто з його мешканців не знав точної дати, коли воно заснувалося, але припускали, що цю назву запропонував хтось, кого доля закинула далеко поза межі рідної місцевості і він, якщо сам і не походив з первісної Талалаївки, то напевно його в'язали з нею якісь незабутньо-приємні спомини.

Уздовж, упоперек та по діягоналях міста бігли більші й менші вулиці, вулички та провулки з назвами, привезеними мешканцями з їхніх рідних околиць. Так само з'являлися тут назви шкіл, підприємств, організацій, об'єднань і товариств, які охоплювали майже всі галузі місцевого життя, що існують у кожному непересічному місті.

Тут були різного роду й калібрУ партійні, мистецькі й освітні організації, об'єднання, спілки та створищення, діяльність яких доповнювалася приватними зібраннями з приводу найрізноманітніших нагод, як днів народженень, христин, іменин, ювілеїв та похоронів.

Хоч теоретично ці події і належали до оказій родинного значення, фактично ж вони завжди набирали громадського кольору завдяки своїй масовості та дискусіям, що на них відбувалися. Бо дискутувалися не тільки речі, які стосувалися родинних зацікавлень, але й багато ширшого засягу. Прийняття з приводу цих нагод улаштовувалися в готелях, народніх і церковних залах та приватних хатах, у залежності від важливості становища, яке займав спричинник події чи її організатори в

громаді, або від фінансових спроможностей кожного.

Нова Талалаївка була одним з найпатріотичніших міст, яке мені довелося бачити на своєму віку.

Кожний причетний до обраного собі товариства, спілки чи об'єднання завжди був широко пerekонаний не лише у важливості свого товариства, але і в його значній перевазі над усіма іншими, хоч, дивлячись об'єктивно, вони були подібні одне з одним, як близнята.

Переважно товариства мали свої символи, якими члени дуже пишалися, бо вони репрезентували в зовнішньому світі їхні пориви й цілі. На членських посвідках організацій новоталалаївчан красувалися голуби, стріли, шаблі, квіти, книги, орли, Пегаси та багато інших знаків. Цими емблемами прикрашувалися також афіші про надходячі імпрези, альманахи, календарі, спомини, ювілейні та інші книги, у яких старанно занотовувалася новоталалаївська історія для майбутніх поколінь.

Для тих, що з якихось причин не були спроможні розібратися в новоталалаївських скороченнях, назвах та символах чи їх відношенні одне до одного, у місті, виключно для цієї цілі, існувало інформаційне бюро.

Наприклад, щоб найкраще окреслити пориви своїх членів до вершин мистецтва, товариство "Кошик" обрало собі за символ Пегаса. Коли знаходився хтось, хто не розумів поєднання кошика з Пегасом, він, звичайно, телефонував до інформаційного бюро й запитував, чому до назви "кошик" не взято за символ кошика, чи не названо товариство одноіменною з символом назвою, тобто Пегасом, або як правильно пояснити зв'язок цієї назви з товариством.

Інформаційне бюро, заглянувши у свої записки, інформувало зацікавлених, що таку комбінацію, колись, ще в давнину, придумали для свого, тепер вже ліквідованого товариства, авторитетні люди, а ця обставина виключає не тільки дискусію над цим питанням, але й будь-які роздуми. Щоб відразу надати своєму новозаснованому товариству авторитетності, його організатори запозичили цю історичну комбінацію для нього, єдине, щоб її трохи осучаснити, змінили зображення символу — зі старого Пегаса в гумористичному стилі на нового, тобто справжнього, про якого радили пошукати докладну довідку в кожній енциклопедії, а коротко вони могли тільки сказати, що Пегас уважається в літературі символом поетичного надхнення. Не треба було, звичайно, дивуватися, що добра частина новоталалаївчан носила у своїх кишенях виказки з Пегасами.

Але в цю гру, можливо, входили ще й інші чинники. Бо треба відмітити, що новоталалаївчани відрізнялися від мешканців усіх інших мені знаних міст своєю романтичністю, сентиментальністю, ліричністю, драматичністю, поетичністю та іншими мистецькими нахилами.

Рідко хто не писав тут віршів. Якщо ж таке траплялося — це було майже певною ознакою, що такий новоталалаївчанин цілковито зайнятий мальством, скульптурою, керамікою, співом, музикою, драмою, або пише романі, повісті, п'еси чи спомини. А якщо в нього зацікавлення і до цих справ відсутнє — тоді він майже напевно був політиком, якому політична діяльність зовсім не залишала часу на будь-що інше. Але новоталалаївський політик все одно був особливим, не подібним на всіх іншемісцевих, бо він майже обов'язко-

во був якщо не романтичним політиком, то політиком-романтиком.

Багато визначних людей вийшло з Нової Талалаївки, чим новоталалаївчани надзвичайно гордилися і гідно їх вшановували. Коли їхні вихідці досягали в світі своєї слави — їм улаштовували ювілеї та зустрічі, а по їх смерті відбувалися в їх пам'ять урочисті збори, які тут називали, академіями, а тих, що пильно їх відвідували — академіками.

Але нехай лиشنь хтось, хто тут народився та, як було прийнято тут казати, опірився, дихав новоталалаївським повітрям, був пещений тутешнім новоталалаївським сонцем, спробує, вийшовши в широкий світ і ставши знаменитим, не признаватися до місця свого походження — тоді гнівом паштитимуть обличчя новоталалаївчан і осуд такому негідному буде завжди в них на устах. Але хто ж би міг обвинувачувати їх за це?

— Коли обов'язки інспектора народніх шкіл в діяспорі приводили мене до Нової Талалаївки, я завжди з жalem покидав її, і мені здавалося, що кожного разу я забирав з собою її частку, залишаючи їй узаміну частку себе і, мабуть, тому завжди мрію про те, щоб там поселитися, коли вийду на пенсію, — сказав мені мій добрий приятель у хвилину свого розчулення.

Він розповідав мені про Нову Талалаївку при кожній нагоді, і я подаю його розповіді так, як мені доводилося їх чути.

**
*

НАУКОВИЙ ВІДСТУП

Мрії доктора Кізочки

Гарного сонячного дня, коли навколо сумлінно господарило літо, по одній з бічних новоталалаївських вулиць ішов з дружиною колишній професор класичних мов у старокраєвому університеті, учитель тих самих мов у ділівській таборовій гімназії, а тепер витирач склянок у ресторані в Нью Йорку, Аполінарій Кізочка. Він приїхав у Нову Талалаївку відвідати знайомих, а тому, що якраз у цей час тут відбувався Світовий конгрес земляків-науковців у діяспорі — навідатися й туди.

— Дуже мені подобається Нова Талалаївка, — сказав Аполінарій Кізочка дружині. — Як тільки вийдемо на пенсію, обов'язково переїдемо сюди.

Дружина погоджувалася.

— Винаймемо мешкання на спокійній вулиці... Устаткуємось... У хаті розведемо багато квітів... — відразу почала плянувати вона.

— Я, нарешті, зможу спокійно працювати над своїми розвідками, — продовжував розмову Кізочка.

— Ходитимемо кожного дня на довгі прогулінки і не треба буде боятися, що тебе замордують чи пограбують, — вела далі дружина.

— Тут є добри бібліотеки, зокрема бібліотека Новоталалаївського університету. Може, мені вдастся дістати дозвіл на користування нею? — мріяв үголос Кізочка.

— Я цілком певна, що тобі хтось допоможе дістати дозвіл. Кажуть, що там половина персоналу — наші.

Отак собі розмовляючи, і не зчулися, як опинилися на головній вулиці та й пішли нею, оглядаючи вітрини.

Раптом Кізочка зупинився. На його обличчі відбилося зосередження. Хвилинку він немов би щось пригадував, а потім повернувся кілька кроків і став дивитися у вітрину великої меблевої крамниці, повз яку вони щойно пройшли.

У вітрині, між розкішними канапами й фотелями, взявшися в боки і вдоволено посміхаючись, стояв і дивився на вулицю дебелій чолов'яга. Кілька хвилин Кізочка й чоловік за вікном приглядалися один до одного... І раптом... обличчя чоловіка за вікном розтягнулося в широку посмішку. Він розвів руками й кинувся надвір.

— Пане професоре! Пане професоре! — вигукував чоловік, вибігши з крамниці й кидаючись Кізочці в обійми.

Це був не хто інший, як колишній учень Кізочки Семен Шустрий. Кізочка пригадував його метким молодиком, який, здавалося, міг здійснити яке завгодно практичне підприємство. Але з науковою, а особливо з грецькою та латинською мовами, які викладав Кізочка в таборовій гімназії, Семен якщо й не ворогував, то цілком певно не мав до них найменшої симпатії. Ледве тягнув, але наполегливо вчився, бо казав: “Я то знаю, що в таборі й торгуючи оселедцями можна жити краще, ніж з усіма магістерськими, докторськими чи навіть професорськими титулами, але за океаном... Інший край — інший звичай... Не знаєш, що буде потрібно, з чого можна буде хліб їсти”.

Після кожного Семенового іспиту викладачі гімназії лише розводили рукаами...

— Не буде діла, — казали, — але не треба топити хлопця. Може хоч щонебудь з науки застримається в тій порожній голові.

Та не всі так скептично думали про Семенове навчання.

— Той хлопець має голову на плечах, — оповідала сусідам Текля Навроцька, у якої Семен, на правах таборового студента, жив у кухні за ширмою. Вона ввесь час утихомирювала дітей, щоб не заважали вчитися студентові.

— Ліпше б посиділи тихо та послухали — може б і самі щось мудрого навчилися, — гримала вона на дітей, коли Семен бубонів грецькі та латинські слова, вивчаючи їх напам'ять.

І ось, по десятюх роках, Кізочка зустрів свого колишнього учня. Семен начебто й не змінився: та сама буйна чуприна, ті самі бистрі очі... та знайома широка усмішка. Можливо, тільки трохи змужнів і погрубшав.

— Пане Семене, яка несподіванка! — широко виявив свою радість Кізочка. Він познайомив Семене з дружиною, і Семен запросив їх до крамниці, що виявилась його власністю.

Потопаючи в м'яких фотелях, вони згадували старі таборові часи.

— А що ви поробляєте, пане професоре? — розпитував Семен.

— На хліб насущний заробляю, працюючи в ресторані. У вільний час займаюся науковою працею — перекладами старогрецьких текстів. Чекаю пенсії, може тоді вдастся по-справжньому зайнятись тим, що мене найбільше цікавить, — казав Кізочка.

Семен зацікавлено, з незмінною усмішкою, але якось поблажливо, так як іноді дорослі сприйма-

ють дитячі розповіді, слухав свого колишнього вчителя.

— А вам, пане Семене, з усього видно, добре повелося в Америці. Пригадуєте, як ви мучили себе грецькою та латинською мовами, готуючися у далекі світи?

— Пригадую, пане професоре, — сказав Семен, — і от бачу, що мучив себе задурно. Вартую вже до півтора мільйона, а ніколи в моєму успіху ці мови не помогли. Якби ж було знаття, що в житті коли буде потрібне!

— Подивляю ваші успіхи, пане Семене! — сказав Кізочка. — Я не нарікаю, але матеріально, порівняно з вами, я злідар.

— Ну, та це зрозуміло, — широко сказав Семен.
— Пан професор працюють руков, а я головов.

Зудар двох розумінь

На другий день починається Світовий конгрес земляків-науковців у діяспорі. Кізочка нетерпляче чекав ранку. Хотілося скоріше опінитися в середовищі людей з подібними зацікавленнями, поділитися з ними плянами, а може й зустрітися з давніми приятелями. Здавалося, він аж помолодів від своїх думок та сподівань, і вранці, ще завчасу, виїхав з дому.

— Аполінарію! Неможливо! Яка несподіванка! — почув поруч себе Кізочка, коли він увійшов у залю. Захоплений вигук належав колишньому професорові історії, давньому приятелеві Кізочки, Семенові Дубовому. Виявилося, що він живе в Новій Талалаївці вже двадцять років.

— Ходімо, сядемо. Он там є ще вільні місця, — запропонував Дубовий, і вони пішли до крісел у передостанньому ряді.

Сівши, Кізочка почав розглядатися по залі. То тут, то там, йому здавалося, він пізнавав знайомі обличчя, але вирішив не вставати до перерви.

Зі сцени почали викликати осіб, які мали б зайняття місця у президії.

Прізвища були переважно незнайомі, і Кізочка радів, що наукові сили так щедро збагатилися молодими талантами. Не встиг він поділитися своєю радістю з колегою, як зі сцени почулось: — Пан докторант Семен Шустрий!

Спочатку Кізочка знітився, потім два рази підряд знімав і протирав окуляри. Ні, він не помилився! Широкими, упевненими кроками, під гучні оплески залі, на сцену вийшов Семен Шустрий. Дійшовши до середини, він повагом поклонився на обидва боки публіці й зайняв місце поруч голови президії.

— Хто?.. Хто вони?.. — запитав Кізочка колегу.

Дубовий спершу не зрозумів, але, побачивши скеровану на сцену руку Кізочки, сказав, що то почесні науковці. Він пояснив, що всі вони в рекордово короткий час здобули в одному з парагвайських, здається, університетів стільки наукових степенів, що їх перелік займав більшу частину місця на їхніх персональних ковертах, а на домашніх надверніх таблицях у них були майже всі можливі літери-титули з алфавиту.

Цілий день Кізочка сидів заглиблений у думки. Здавалося, що його щось тривожить.

Аж у трамваї, коли повертається додому, йому згадалися Семенові слова: “Пан професор працюють руками, а я головов” — і від цієї згадки обличчя його прояснилося.

— Ах, чому ж я не подумав про це раніше? — промовив сам до себе Кізочка. — Та це ж відома

істина, що коли людина перестає працювати головою її розум притупляється. Боже, я там у тому Нью Йорку за цей час відстав від життя!

Тріомф доктора Кізочки

У повітрі бренить симфонія новоталалаївської весни. По найбільшому міському парку йдуть, тримаючися за руки, двоє літніх людей. Це подружжя Кізочок. Минулого року Кізочка вийшов на пенсію і вони з дружиною переїхали до Нової Талалаївки на постійно. Усе їм тут подобається: і парк, напроти якого вони купили маленький будиночок, і те, що тут так багато своїх людей, і люди...

Кожний день Кізочки зустрічають немов свято, і їм здається, що вони перший раз в житті живуть по-справжньому, немов би оглядають світ іншими очима, ніж протягом усього свого попереднього життя. Замолоду вони, як це робить більшість молодих людей, жили майбутнім. Пізніше, як люди, що вже прожили певний відтинок свого життя і для яких навіть найбуденніші події минулого стають щедро підфарбованими чаром молодості, — жили минулим. Тут, у Новій Талалаївці, вони вперше у своєму житті відчули, що живуть сучасним.

У Новій Талалаївці Кізочка залишив наукову працю в ділянці класичних мов і глибше зацікавився філософією. Як дружина і передбачала, йому дали дозвіл на користування бібліотекою Ново-талалаївського університету, а крім того, як науковцеві, ще й спеціальний дозвіл на доступ до колекції рідкісних публікацій. Тепер він працює над своєю найбільшою науковою працею “Життєвість філософії Семена Шустрого”.

ЯКБИ...

Михайло Калістратович прийшов з праці дуже сквильований. Попхикавши на все непотрібне, що сьогодні неначе навмисне лізло ввесь час під ноги, та на те, що потрібних речей він не міг знайти на їхніх звичних місцях, він узяв газету й пішов до вітальні.

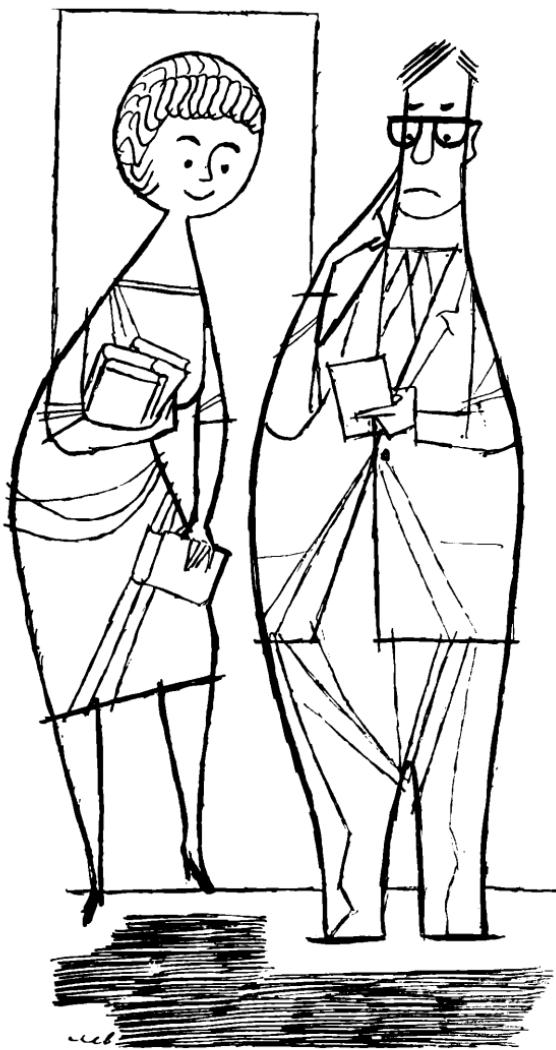
— Не було вже тобі іншого місця!? Брись! — крикнув він на кота, що дрімав, зручно примостилившись на улюбленаому фотелі Михайла Калістратовича.

Кіт, не поспішаючи, підвівся, пильно подивився в обличчя господаря і, зіскочивши на підлогу, оглядаючись, попрямував до кухні. Михайло Калістратович зразу ж зайняв його місце й розгорнув газету.

По ступені надутості Михайла Калістратовича дружина пізнала, що чоловік чимось покривдженій, властиво, його самолюбство вражене в досить великій мірі.

З майже тридцятилітнього подружнього досвіду вона також знала, що тепер не час на будь-які розпитування, тож, привітавшися з чоловіком, продовжувала поратися в кухні. Коли останні деталі, зв'язані з приготуванням обіду, були закінчені, вона покликала чоловіка до столу.

— Цілком ясно: світ швидшими темпами, аніж ми собі یувляємо, котиться до загибелі, — промовив Михайло Калістратович, відсуваючи порожню миску, у якій ще декілька хвилин тому парував запашний борщ. Дружина вичікуюче дивилася на

чоловіка. Михайло Калістратович задумався, і дружина пішла до кухні принести другу страву.

— Світ котиться до загибелі, — повторив свою попередню думку Михайло Калістратович, розпочинаючи печень, і вже, поклавши чималий кусень м'яса до рота, додав: — Ворожі сили розпаношилися вже абсолютно скрізь і діють, як їм тільки забагнеться.

— Щось трапилося, Михасю? — стривожено спитала дружина.

— Уяви собі, знову понасаджували на професорські місця різних йолопів.

Дружина без дальших пояснень зрозуміла, що при підвищенні становищ викладацького персоналу на географічному відділі Новоталалаївського університету Михайла Калістратовича знову обійшли.

Подібне трактування чоловіка адміністрацією університету траплялося багато разів уже й раніше, протягом його майже двадцятилітньої праці в університеті, де він увесь час незмінно залишався інструктором географії. Спочатку така, на думку Михайла Калістратовича, несправедливість з боку адміністрації університету його обурювала; пізніше — сердила, а тепер він лише хвилювався, убачаючи всі причини несправедливості в ненормальності суспільства, якому він безнастанно врошив неминучу загибель.

— Не хвилюйся, Михасю, — заспокоювала Михайла Калістратовича дружина. — Чи ж варто нервуватися через людей, які не варті цього? Хіба ж вони спроможні оцінити здібності? Що ж від них вимагати? Властиво кажучи, вони покарали самих себе.

Слова дружини були бальзамом для душі Михайла Калістратовича і він, уже трохи заспокоє-

ний, додав: — Крім того, вони жахливо бояться конкуренції.

— Вони не усвідомлюють, що якби не ти — факультет розлетівся б уже давно.

Протягом наступних п'яти хвилин панувала клопітлива мовчанка, бо хоч на який суворий осуд заслуговували негідники, то тут вони обое виразно відчули, що дружина передала куті меду.

Тишу прорізав телефонний дзвінок, і пані Люся побігла підняти слухавку.

— Це телефонували зі Світового об'єднання вільних астрономів, — сповістила пані Люся. — Вони нагадують, що після завтра відбудеться вечір Об'єднання. Ти ж там головний промовець.

— Чи ти дісталася з бібліотеки матеріали? — спитав Михайло Калістратович дружину.

— Навіть уже дещо й вибрала, скомпонувала й передрукувала. Звичайно, головну роботу — опрацювати — залишила для тебе. Я зараз тобі принесу.

Михайло Калістратович, наклавши окуляри в масивній роговій оправі, уважно переглядав зафіксовані аркуші паперу.

— Незле... Незле... — говорив він, — у загальному зовсім незле... коли опрацювати... Принеси наші словники й олівець, люба, — звернувся він до дружини.

Дружина побігла по словники й олівець.

— Між іншим, у суботу тебе чекають з доповіддю в Товаристві дослідників застосування підводних човнів для мирних цілей. Я вже дісталася тобі деякі матеріали, а дещо замовила в бібліотеці. Обіцяли розшукати на завтра.

— Ти знаєш, мене попросили очолити новозасноване Товариство для студій життя на інших

плянетах. Дістань мені на початок, будь ласка, твори Бердника і "Через 300 літ" Ганни Черінь. Цей твір з'явився в її найновішій книжці "Хитра макітра".

— Так, капітане, — жартуючи відповіла дружина й пестливо погладила його по голові.

Коли трохи пізніше зайшла донька з онуком, Михайло Калістратович був уже в зовсім погідному настрої. Він повитягав свої поштові марки та відзнаки численних товариств, до яких він у той чи інший час свого життя належав, і онук захоплено роздивлявся дідові скарби. Це тішило Михайла Калістратовича. Коли він укладався спати, не лишилося вже й сліду від того настрою, з яким він ще недавно прийшов з праці і від якого йому здавалося, ніби валиться цілий світ.

Уже зовсім перед сном Михайла Калістратовича пронизала думка, від якої ввесь його сон щез. Михайло Калістратович сів на ліжку і промовив до майже сплячої дружини:

— А знаєш, Люсю, ти в мене дуже розумна жінка. Ти іноді висловлюєш такі речі, які дають масу матеріалів до роздумів... Навіть для чоловічих умів... Пригадуєш, ти сьогодні говорила про президентів, голів і таке інше?.. Це цікаво... Це дуже цікаво... Це не просто думка... Це ціла теорія... Це — ідея!.. Іншими словами, це навело мене на думку, що якби в мене на праці були такі помічники як ти — я б цілком певно вже давно був ректором Новоталалаївського університету.

**
**

НЕПОПРАВНІСТЬ

Поминки по Дмитрові Гордійовичу відбувалися в залі під церквою. Всі розуміли, що багатолюдність завдячувалася виключно численним родичам та знайомим покійного, серед яких була значна кількість видатних людей міста Нова Талалаївка, де покійний прожив більшу частину свого життя.

Сам Дмитро Гордійович був хоч і не шанованою, але добре знатою в місті людиною. Було загальновідомим, що він працював інженером в одній з філій великого і з економічного погляду важливого підприємства. В який докладно, правда, ніхто не знат, але всім було відомо, що дружина й діти були утримувані на рівні, гідному солідного голови родини. Жила родина не лише в розкішній хаті в кращій околиці міста та була забезпечена не тільки більше, ніж речами першої потреби, але й могла час від часу дозволити собі відбувати подорожі далеко поза континент.

Хоч Дмитро Гордійович завжди в таких випадках лишався вдома, його, однаке, ніхто ніколи не вважав покривдженним. Навпаки, всі співчуття родичів та знайомих були по боці дружини, яку навіть багато хто зачисляв до великомучениць. Для цього було досить багато причин, та всі вони виходили з головної: майже все, що б він у своєму житті не зробив, було таке, що людині, приналежній до його суспільного кола, робити не гордилося — “не випадало”, як було прийнято говорити в Новій Талалаївці.

Найбільше, звичайно, нарікала на поведінку Дмитра Гордійовича його близьча родина. Вона довго намагалася навернути його на правильну дорогу, однаке зрозумівши, що це справа безвиглядна, в якісь мірі примирилася з існуючим станом, час від часу потішаючи себе приказкою: "У роді не без виродка".

Уся поведінка Дмитра Гордійовича вказувала на те, що він цілком не розумів прагнень і понять, притаманних людям його кола, та того, що на світі існують речі, які годиться, або не годиться робити лише тому, що людина займає те чи інше становище. Він твердив, що всі правила етики й моралі однакові для всіх людей та що в житті важлива тільки його суть.

Через такі свої погляди, Дмитро Гордійович майже ніколи не ходив туди, куди йому було потрібно ходити. Якщо ж іноді й вдавалося витягти його, скажімо, на який елітарний баль чи бенкет, він обов'язково якимось несподіваним вчинком, якщо не знищував, то принаймні пригащував радість тих, кому по довших зусиллях поталанило здолати його нехіть до подібних оказій. Та були випадки, коли ніякі умовляння не діяли. Ніхто ніколи не переконав Дмитра Гордійовича, щоб він хоч раз у своєму житті надягнув фрак, або хоч смокінг. На весільне прийняття для своєї єдиної доньки, що відбувалося в найпишнішому готелі міста, прийшов у вишітій сорочці — в той час, як запрошенні гости спроваджували свої весільні вбрання з найкращих світових сальонів мод. Він уперто обороняв свою сорочку, твердячи, що вона чудово гармоніюватиме з традиційними весільними короваями, що їх понапікали на цю оказію найдосвідченніші пекарні міста.

— Та послухай, — бідкалася дружина, — невже ти не розумієш, що не випадає тобі вдягатися на весілля так, ніби ти тільки-но, приїхавши з глухого села, зійшов з пароплава.

— Не розумію, — спокійно відповідав дружині Дмитро Гордійович. — І не знаю, чому ти маєш щось проти села, хоч би й глухого. Адже ж ми обоє з нього повиходили. Багато визначних людей, про яких і тебе вчили в школі, походять власне з села... А що ти маєш проти пароплава? Більшість людей, включно з нами, зійшли з нього в той чи інший час. Я не бачу істотної різниці в тому, яким транспортом людина прибуває чи вибуває.

У цьому дружина з чоловіком погоджувалася. Ale поняття “не випадає” було як заворожене — скільки вона не пояснювала чоловікові різниці між отим “випадає” й “не випадає”, покійний так ніколи тієї мудrosti й не збагнув.

Звичайно, не розуміючи, що існують речі, яких не годиться робити, Дмитро Гордійович здебільша не робив тих речей, які годилося би робити з тієї чи іншої нагоди. Наприклад, він ніколи не ходив на панахиди, похорони чи поминки, коли вмер хтось зі знайомих: усі родичі, дяка Богові, ще жили. Не любив слухати про смерть чи взагалі сумних і неприємних розповідей. Коли хтось заводив про ці речі мову і Дмитрові Гордійовичу не вдавалося її зразу ж перевести на іншу тему, переважно на спорт чи погоду, він виходив з кімнати. За це його вважали людиною черствою і холодною.

А життя пливло.

Одного дня Дмитро Гордійович, ледве переступивши п'ятдесятку, в наслідок серцевого приступу відійшов, як прийнято було говорити в Новій Талалаївці, у кращий світ. І ось після того, як він півтора місяця пролежав замороженим у найкра-

щому новоталалаївському похоронному підприємству, бо на похорон треба було почекати дружину, що якраз подорожувала по Європі, його поховали й зібралися, щоб спільно пообідати та пом'янути покійного.

Багато було промов, у яких насамперед, як тут і водилося при таких нагодах, відзначалася високоморальностъ, чесність та ідейність покійного, а потім уже, звичайно, згадувалися близжчі й дальші родичі, заслуги яких у цьому випадку підкреслювалися вже докладніше та кольоритніше, що було цілком зрозумілим. Бо ж нікому не було секретом, що найбільшими заслугами покійного було те, що він був чиємсь братом, зятем, небожем, або дядьком. А за те, що він своєю поведінкою за життя спричинив їм немало прикорстей, треба молитися за його душу, щоб вона могла потрапити якщо не в рай, то все ж таки не в саму середину пекла.

Коли скінчалися запляновані промови, господар трапези спитав, чи не хотів би ще хтось із присутніх сказати кілька слів про покійного.

Запанувала мовчанка.

Несподівано з дальнього кутка залі долинуло:
— Я хотів би поділитися... — слова належали молодому, гарного вигляду, чоловікові. — Я не збирався говорити, — сказав він, — але, користаючись із запрошенням господаря цих сумних зборів, скажу про покійного кілька слів від себе та свого брата, — жестом руки він показав на молодого бльондина, що сидів поруч.

Молодих людей ніхто не знав.

— Я хочу, — продовжував молодий чоловік, — поділитися споминами про цю винятково вирозумілу, чулу й шляхетну людину, якою, без сум-

ніву, був покійний. Ми познайомилися з ним біля двадцяти років тому, в дуже сумний час нашого життя, коли трагічною смертю загинув наш батько. Він працював з покійним. У той час моєму братові було чотири роки, а мені шість.

Як тепер пригадую, одного погожого літнього дня, незадовго після смерти батька, він зайшов до нас. Він приніс нам цукерок, запитав як справи й пішов. На ньому була кольориста сорочка, яка нам з братом дуже сподобалася, і ми ще довго потім називали його паном у гарній сорочці.

Після того він став приходити щоп'ятниці. Ніколи не бував довго і завжди приносив цукерки.

Згодом, коли ми постаршали, він почав говорити з нами більше: заводив розмову про школу, хотів знати нашу з братом думку про ті чи інші спортивні змагання, або деяких змагунів. Часом розповідав короткий епізод зі свого дитячого чи молодечого життя. Ми так звикли до його відвідин, що з нетерпінням чекали кожної п'ятниці й ніколи не робили ніяких інших плянів на той день. Коли він зауважив, що ми любimo слухати його розповіді, — кожного разу приносив нам нову: всі вони були з його давнього життя.

Проходили роки, а він до нас приходив і приходив... Одного дня ми усвідомили, що в його розповідях він сам уже давно не виступає — він розказував нам про свій край. І ми зрозуміли, як багато для нього значить його батьківщина і що завдяки нашему з покійним зв'язку ми з братом виросли кращими, повнішими людьми. У нас прокинулось бажання зробити йому щось добре, приемне. Ми довго думали й вирішили вивчити його рідну мову... Ми — американці ірляндського походження. Зберігали наше навчання в таємниці. Коли ми вперше заговорили до нього його мовою, —

він заплакав. Сьогодні в його пам'ять ми з братом прирікаємо при кожній нагоді обороняти інтереси його краю.

Молодий чоловік сів. У залі панувала мовчанка. Люди хлипали. Священик почав читати молитву.

**
*

ПРИГОДА З МІЛЬЙОНОМ ДОЛЯРІВ

Прокинувшися від галасу, я побачив біля себе всіх членів моєї родини. Дружина, вісімнадцятирічний син та шістнадцятирічна донька, оточивши мене, сквильовано намагалися пояснити мені щось, чого я ніяк не міг утворопати — може тому, що я ще не цілком прокинувся. У простягненій до мене руці донька тримала якийсь папірець.

Та ось я роздивився, що папірець у доньчиній руці був моїм лотерейним квитком, якого я купив кілька місяців тому, віддав на схованку дружині та й зовсім про нього забув. У моїй свідомості блиснув здогад: це, либо ж, мене повідомляють, що я щось виграв!

І справді, я не помилився. Із потрійного галасу — моєї дружини, сина й доньки — врешті-решт виринув потрясаючий факт, що я виграв мільйон доларів!

Hi! — вхопившися я за голову. Це занадто неймовірно, щоб бути правдою. Як це так, щоб людина ні з того, ні з цього стала мільйонером — та це й людина, яка ніколи в житті нічого не одержувала задурно, ніколи нічого іншого не вигравала... Е, пі, пожартувати з мене не вдасться — і я значущо зареготовав.

Але мій регіт не зробив ніякого враження. Мене майже силою змусили потелефонувати до телевізійної станції, яка передавала лотерейний розграш у деталях, і коли у слухавці мені три рази дуже чітко повторили число моого лотерейного квитка та неймовірну суму виграшу, що припав на це число, я збентежився.

Докраю схвильований, я сів у фотель, намагаючись осмислити щойно почуте. Я не міг зібратися з думками, я почував, що роздвоююся. Поруч справжнього і такого знайомого мені самого себе, з'явився якийсь інший, невідомий мені я — мільйонер, з цілком відмінними від моїх поглядами на життя, з інакшими вимогами, і він змушував мене відчувати, що віднині я вступаю в цілком нову фазу моого життя. І від того, що я не був до неї аж ніяк підготований, мені зробилося лячно.

До притомності привела мене дружина. Сівши поруч та обнявши мене за плечі, вона відразу ж запропонувала, в зв'язку з нашим виграшем, почати деяке плянування нашого майбутнього життя. Її підтримали діти, і хоч як я їх переконував, що з плянуванням треба трохи почекати, адже грошей фактично ще немає — вони троє не бажали й слухати моїх аргументів і цим переконали мене, що плянування треба почати негайно.

Донька принесла папір, чотири олівці, і ми почали накреслювати зміни, які, на нашу думку, треба було неодмінно запровадити в наше життя.

Першою справою, що підлягала кардинальній зміні, була праця моєї дружини. Всі одностайно вирішили, що дружині мільйонера не личить ходити на будь-яку заробітчанську працю. Може колись, пізніше, якщо вона захоче стати діяльною в якійсь харитативній чи церковній організації, вона зможе прийняти почесну посаду, як це роблять дружини інших мільйонерів. Але з завтрашнього дня, зрозуміло, до асекураційного бюро, де дружина працювала понад десять років, вона більше не йде.

Тільки но взялися обговорювати другу з черги справу, тобто справу моєї праці — у двері подзвонили. Це прийшов репортер найповажнішої

місцевої газети. Довідавшися про наш виграш, він прийшов провести з кожним членом нашої родини окреме інтерв'ю та зробити з нас кілька фотографій для газети. Відходячи, він, немов би між іншим, спитав, чи ми вже повідомили про наш виграш поліцію.

— А навіщо, — спитала дружина, — хіба в нашім виграші може бути щось таке, що йде всу-переч законам?

О, ні, він мав на увазі щось зовсім інше. І пояснив, що іноді щасливців виграшу можуть турбувати різними способами небажані суб'єкти, включно з викраданням членів родини, щоб потім загребти за них викуп.

— Ale, — додав він, — я не думаю, що вам таке трапиться.

Того ж самого вечора склали нам свої візити представники телевізійної компанії та двох інших місцевих газет.

З огляду на пізній час, ми були змушенні відкласти наше дальше плянування на завтра, а тим часом, ухвалила родина, поки вирішиться доля моєї праці, я візьму з неї щонайменше двотижневу відпустку.

Вранці діти, як і завжди, пішли до школи — проти цього ніяких аргументів не знайшлося, бо ж відомо, що діти мільйонерів також учаться.

Перед тим як іти спати, дружина кілька разів перевіряла, чи добре позамикані вікна й двері, спала вона тривожно, і я, на її домагання, кілька разів протягом ночі мусів ходити перевіряти кімнати дітей, бо їй все причувався то стукіт, то шарудіння.

Ледве діти пішли до школи, як ми з дружиною зразу ж приступили до продовження нашого плянування. Щоб улеглити собі справу, ми вирі-

шили нотувати все, що ми хотіли б мати, чи робити. Ми міркували, що пізніше, добре зваживши, можна буде дещо і скреслити з нашого списка, як зайде, аж поки в ньому не залишиться все найбажаніше, отже значить і найважливіше для нашого щастя.

Щойно встигли ми записати дружинині пропозиції: зміну хати й меблів, а я від себе додав — зміну авта та придбання нового фотоапарата з спеціальними лінзами, про які я вже давно мріяв — як задзвонив телефон. Це телефонував керівник однієї з місцевих організацій, яка займалася допомогою недорозвиненим країнам. Там довідалися про нас з газет, які вже встигли вийти й оголосити світові про наш виграш. Нас привітали і при цій нагоді поділилися з нами успіхами у своїй праці. Зворушені, бо це було одне з перших привітань, ми відразу пожертвували на потреби цієї корисної організації досить значну суму, а вони в свою чергу пообіцяли нам прислати без затримки посвідку для відчислення прибуткового податку. Пізніше ми довідалися від знайомих, що ця організація надсилає допомогу в Індію, де справді багато голодуючих, але де також домінует культ священних корів, які мають усі переваги перед людьми, отже зовсім не виключено, що на деякий час ми запевнили тим коровам непогані обіди. Але чого часом знайомі не наговорять, особливо, коли взяти до уваги наш спеціальний випадок.

Продовжувати наше плянування протягом дня нам не довелося, бо майже цілий день ми приймали усні й телефонічні привітання від родини, друзів та знайомих.

Наша діяльність наступних днів мало чим відрізнялася від попередніх, хіба тим, що мінялися люди, які нас вітали.

Коли мільйон був покладений на наше кonto в банк, нас почали вітати та запрошувати до співпраці різні ділки, інвестиційні компанії, фірми купівлі й продажу нерухомого майна, адвокати та інші шановані в суспільстві товариства й особи.

Довідавшися, що мільйон доллярів, якщо його віддати в добре руки, може приносити чималий прибуток, а моя колись немов би цікава праця раптом стала мені нудною, я звільнився на передчасну пенсію і ми з дружиною вирішили по-подорожувати.

Однаке подорож довелося відкласти до літа, до того часу, коли діти матимуть вакації, хоч вони цілком резонно доводили, що, властиво, слід би їхати тепер, бо, у зв'язку з нашим виграшем, немає істотного значення, чи закінчити науку на рік раніше чи на рік пізніше, та й узагалі проблема фаху, ще донедавна мов би дуже важлива, зненацька стала другорядною.

До літа ми купили іншу хату та замінили меблі на французькі провінційні з еспанським орнаментом, бо крім того, що вони були в моді серед наших знайомих, їх — щоправда, не такої доброї якості — мала наша улюблена кума. Дружина придбала мінкову накидку, декілька дорогоцінних оздоб та ще деякі важливі для неї дрібнички; я — фотоапарат з трьома сортами лінз, бінокль, один з найкращих на ринку, телескоп, мікроскоп, калейдоскоп та два середньовічні панцири, які нам пощастило купити за добру ціну на випродажу у крамниці античних речей, вирішивши, що вони будуть своєрідною прикрасою для нашого коридору.

Синові купили патефона, саксофона, та губну гармонію; частину доноччиних бажань було також задоволено.

Нарешті надійшли вакації, і в той час, коли наш мільйончик потихесеньку, можна сказати, самотужки розростався, ми цілою родиною вирушили в подорож по світі.

По трьох місяцях, повні вражень, задоволеній стомлені, але щасливі, ми прибули додому, сма��уючи заздалегідь наше безтурботне радісне життя в нашій недавно набутій комфортабельній хаті.

Та дарма, що проблеми фінансів для нас тепер не існувало і ми жили серед вигод, про які раніше навіть не наважились би й мріяти, наше з дружиною велике здивування, ми не почувалися спокійно й задоволено, як ми того очікували. Ми думали, що, мабуть, до кожного нового стилю життя людина мусить звикнути, але поруч з цим у нас з'явилася багато непередбачених більших і менших проблем.

Ми турбувалися, коли діти йшли з дому, турбувалися, коли вони залишалися в хаті, боялися самі ходити вечорами, а іноді і вдень. Ми ніколи не припускали, що мільйон долярів може мати такий разючий вплив на наше товариське життя.

Коли раніше кожне наше невеличке досягнення чи успіх ішли на кonto наших здібностей чи зусиль, тепер усе приписувалося нашему мільйонові.

— Що йому? — долітало до наших вух. — З мільйоном і дурень потрапить.

Хоч насправді гроші, у тім чи іншім випадку, були зовсім і ні при чім.

Наші добри знайомі, яких ми навіть рахували за своїх приятелів, припинили нас запрошувати, бо ми в їхніх очах перестали бути тими самими, що були перед нашим виграшем. Натомість нас почали запрошувати люди в тих випадках, коли

їм хотілося похвалитися перед знайомими, що в них у гостях бувають навіть мільйонери.

Ми також перестали запрошувати до себе своїх знайомих, бо виявилося, що тепер ми не могли їм ніяк додогодити. Коли погостиш добре — кажуть, що ми хочемо похвалитися своїм новонаступним мільйоном. Скромніше — кажуть: мільйонери, а дивись, як скупляться. Правда, інші мільйонери старалися нав'язувати з нами взаємини, але, мабуть тому, що ми, образно висловлюючися, були ще дуже новоспеченими мільйонерами, ми якось не знаходили з ними належної “мільйонерської мови”. Ми ніби опинилися посеред шляху, відійшовши від свого рідного й звичного та не дійшовши до іншого, здалека може й привабливого, але нам таки зовсім чужого. Іншими словами, ми позбулися друзів, а залишилися з нашим мільйоном і його похідними відсотками.

Тепер, коли немов би все було таке доступне для нас, ми з дружиною відчули, що нам постійно чогось бракує, такого, що його ми не могли купити за всі наші гроші.

Під впливом мільйона в наших дітей почали мінятися характери. Вони перестали бути такими розважними, як були перед нашим виграшем, почали все менше й менше цікавитися наукою, на-томістъ стали творити свої власні “життєві теорії”. Уперше в своєму житті ми з дружиною зблизька побачили, що люди, які не мали ще ніякої нагоди прикладати до будь-чого в житті своїх зусиль, дуже легко виробляють для себе, як щось належне, стиль життя без ніяких зусиль. Наші діти переважно до другої половини дня спали, а потім, покрутівшись сюди-туди, ішли проводити свій час аж ген за другу половину ночі так, як, мабуть, і належить мільйонерським дітям. То-

му що ми з дружиною тепер майже завжди перебували разом, ми стали докучати, як кажуть "йшли на нерви" одне одному, чого ніколи перед нашим виграшем не було.

Одного дня по обіді ми з дружиною дивилися на нашому найдорожчої марки телевізорі програму "Я люблю Люсю", син спав, готуючись до вечірніх розваг, а донька сонно складала свої речі, щоб для повнішого щастя перебратися на окрему квартиру, я спітав дружину, що їй бажалося б ще мати для того, щоб вона почувалася щасливішою.

Вона нічого не відповіла, схилила голову на руки і задумалась. Це було якось зовсім незвично. Раніше на такі питання вона реагувала інакше. Ще донедавна в неї напоготові було безліч всіляких бажань, і я гадав, що вона й тепер відсортує декілька важливіших. Вона завжди любила плянувати.

За якийсь час дружина підняла на мене повні суму очі й промовила:

— Давнє життя.

— Ти маєш на увазі те життя, яке ми мали перед нашим виграшем? — спітав я здивовано.

— Так, — відповіла вона, і по її щоках потеклилися дві великі слізини. — Мільйон долярів не приніс нам щастя, — продовжувала вона, — навпаки, він відібрав у нас і те наше вдоволення, яке ми мали від наших, можливо й маленьких, осягів, але важливих для нас, бо вони були завдяки нашим здібностям і зусиллям. Тепер усі заслуги за все, що б ми не зробили, ідуть на кonto нашого мільйона, а справляється він з нашими життєвими проблемами, мушу сказати, зле. Натомість він став нашим паном і титулом та зробив нас своїми рабами. Поки він з'явився в наше жит-

тя, ми мали добрих друзів, у нас були добрі діти... — і вона розплакалася.

Сльози душили моє горло також. Я встав і пішов напитися води.

Коли за кілька хвилин я повернувся з аркушем паперу й олівцем, дружина спитала мене, що я збираюся робити.

— Плянувати. Ми вже так давно нічого не плянували.

На папері я вирахував, скільки в нас було тих грошей, які мали будь-який зв'язок з вигравшем, зателефонував до Новоталалаївського університету повідомив його, що жертвує їх на нашу катедру, а потім покликав дружину й дітей та сповістив їм цю новину.

Діти спершу мені не повірили, мабуть так само, як я не повірив їм тоді, коли вони сповістили мене про виграш. Пізніше вони були так само збентежені новиною, як був колись збентежений я. Тільки замість того, щоб сісти й осмислити почуте, як свого часу зробив я, вони затурбувалися станом моого здоров'я і кинулися до телефону, щоб викликати не то лікаря, не то автомобільної допомоги. Але дружина заспокоїла їх, сказавши, що з моїм здоров'ям все в порядку, а натомість ми мусимо зразу ж відбути родинну нараду, щоб зробити докладне перепланування нашого життя.

По кількох роках наше життя майже зовсім унормувалося. Щоранку, як раніше, я йду до праці. Дружина працює кілька годин на день. Вона каже, що праця приносить їй задоволення, бо дає нагоду вирватися з хати, а також внести свій вклад у добробут своєї родини.

Найбільше часу, щоб призвичайтися до нового, тобто власне старого, стилю життя, потрібно бу-

ло дітям. Та тепер вони пильно вчаться в університеті, бо зрозуміли, що нічого доброго без попереднього вкладу праці вони не здобудуть. Повернулися давні добрі друзі, які цінять нас виключно з-за нас самих і, можливо, тепер навіть ще більше, ніж попередньо.

У коморі лежить без вжитку мій фотоапарат з трьома сортами лінз, яких я так ніколи і не вживав, бо з тими спеціальними лінзами багато мороки. Мікроскоп і телескоп припадають пилом у пивниці, калейдоскоп подарував христеникові, а середньовічні панцири виніс у гараж і тримаю в них всілякий дріб'язок.

Чи купую я й далі льотерійні квитки?

Купую. Але тільки на спілку з іншими. Не хочу ризикувати. Я постарішав і боюся, що тепер я б не впорався з другим мільйоном.

**
*

ЗАМІСТЬ НЕСПОДІВАНКИ

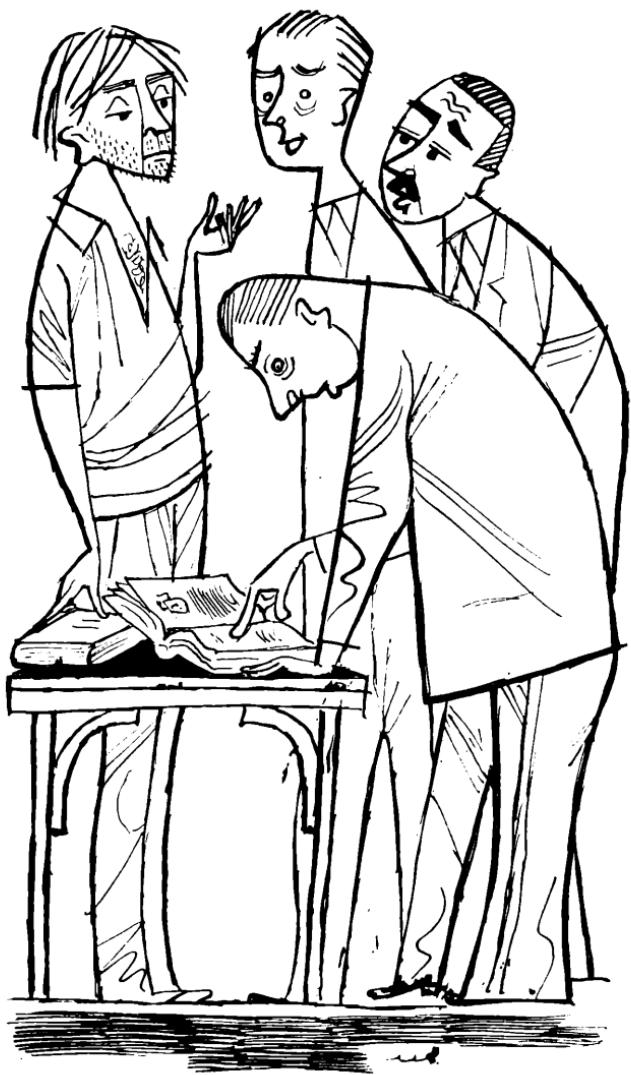
Учитель парафіяльної школи Трохим Капшук, у якого я цього разу зупинився, запросив мене приєднатися до нього та його приятеля Пилипа Дримби й відвідати славного новоталалаївського мистця Петра Безгрішного. Вони хотіли замовити в нього родові герби.

Капшук розповів мені, що останнім часом новоталалаївчани зненацька зацікавилися своїм ми-нулим і, досліджуючи його, багато з них виявили в ньому ознаки свого шляхетського походження. Якраз у розпалі цього предко-шукання на весілля приятелевої доньки приїхав Петро Безгрішний.

Пізніше я довідався, що в столиці, де мистець жив із своєю дружиною, йому не щастило, хоч бували часи, коли, здавалося, успіх був уже зовсім близько.

От хоча б і тоді, коли він малював панорами із старокраєвою тематикою... То нічого, що він зображував на своїх полотнах речі, яких він ніколи ніде не бачив, хіба що на лубкових картинах або старих календарях. Все одно картини виходили добре, людям подобалися, збільшувалася кількість замовців... Та раптом новоталалаївчанам забаглося історичної тематики і попит на звичайні побутові картини зійшов нанівець.

Поки Безгрішний, уважно переглядаючи історичні книги, поновляв у пам'яті своє знання історії, з Венесуелі прибув мистець Леонардо-Рікардо Мазайло. Він підписував свої картини "Леонардо" і привіз із собою багато вирізок з венесуель-

ської преси, де творчість “Леонарда” порівнювалася з творчістю Леонарда да Вінчі з виразною перевагою в бік Леонарда-Рікарда.

“Леонардо” був молодший від Безгрішного, спритніший, з буйнішою уявою, і тому розв’язав проблему історичної тематики навдивовижу швидко і, на думку декого з мешканців міста, оригінально.

На своїх полотнах він почав поєднувати історичні постаті з різних епох, а коли тема картини вимагала більше типажу, скажімо, для баталій чи масових сцен, він змальовував потрібних типів із своїх замовців, з їхніх родин або й знайомих. Такими комбінаціями всі причетні до картин були незмінно задоволені. Мистець не мусів зайво ламати собі голову над новими композиціями, а замовці... Ну, кому б не хотілося бути на картині поруч улюбленої історичної постаті?

Ще на весільній гостині Безгрішний зоріентувався, що Нова Талалаївка на даному етапі нічого так не потребує, як добрячого гербаліста. І він не помилився, коли, не довго надумуючись, позичив у парафіяльній новоталалаївській кредитівці гроші, за які купив у знайомого нью-йоркського букініста гербовники Бартоша Папроцького й Бантиш-Каменського, і переїхав до Нової Талалаївки.

Тепер Безгрішний перебував на вершинах матеріяльного й морального успіхів. З описів замовців він так швидко знаходив у гербовниках їхні герби і так чудово відтворював їх, особливо на міді й бронзі, що замовці були в захопленні. І аж на схилі літ Безгрішний зрозумів, як тяжко людині відшукати своє призначення в житті, бо лише тепер з межовою чіткістю виявилося, що протягом усього свого життя він уперто зaimався не

тим, чим мусів би, до чого мав справжнє покликання.

Дримба стояв на ганку й курив. Ми привіталися. Капшук познайомив нас і сказав причину наших відвідин.

— Я й забув за клопотами, — сказав Дримба.

— Але й так довелось би цю справу відкласти... Жінка в шпиталі. Оце тільки від неї повернувся.

— Що з нею? — стривожився Капшук.

Дримба нічого не відповів.

— Що з пані Лідою? — перепитав Капшук знову, коли ми вже сиділи в затишній Дримбиній вітальні й пили пиво.

Дримба сидів зосереджений у своїх думках. За якийсь час промовив:

— Не витримала сезону.

Ми здивовано дивилися на господаря.

— Говори толком, по-людському, — голосом, у якому можна було вловити нотки і подратування і тривоги, сказав Капшук.

— Не витримала... — протягнув Дримба і вже жвавіше почав свою розповідь. — Кожного року, з початком осені й до самого літа, в нас переважно зайнятий сезон. У вільний від праці час — то ми до людей, то вони до нас. Бували часи більше зайняті й менше, але переважно сезон минав і весело, і приємно. Та цього року зайшли зміни. Поперше, сезон почався на місяць раніше, ніж звичайно. Ще в серпні пані Дуся піддала думку пані Нюсі зробити несподіванку для панства Пущиків. Це їхні спільні куми. Поговорили, поговорили й вирішили відсвяткувати їхній 25-літній ювілей подружнього життя несподіваною для них гостиною. Зібрали по 10 долярів з пари на подарунок, 5 на горілку, а страву вже кожний приготував, яку вмів.

Прізвище ювілятів мені видалося мовби знайомим.

— Здається, я читав про цю подію в пресі, — промовив я, раптом пригадавши, як у газеті це прізвище фігурувало в заголовку до передовиці. Заголовок “Пуциків вшановують!!!!” закінчувався чотирма знаками оклику і довго був причиною галявичих дискусій новоталалаївчан. Усіх зацікавив четвертий знак оклику.

— О, про це було багато понаписувано по газетах. Передавали й у радіо. Несподіванка, правда, вдалася. Всі були задоволені... Іжа була добра і випивки не бракувало... Зібрали непогану суму й на пресу.

Я не міг зрозуміти, яке відношення має розповідь Дримби до хвороби дружини. Капшук помітно хвілювався.

— Ще на несподіванці, — вів далі Дримба, — я помітив таємниче шепотіння, в яке чомусь не посвячувалося моєї Ліди. Вона навіть була ображилася. Та рівно за місяць причина таємничого шепотіння виявилася — нею були ми з Лідою.

Одного вечора Гуслянські запросили нас проїхатися по місті їхнім новим автом. Підвезли вони нас під готель “Королі” і запросили випити з ними каву. Заходимо. І, уявіть собі, там, у найкращій банкетовій залі нас чекало чотириста вісімдесят шість людей. Були наші добрі знайомі, і менше, і зовсім незнайомі, які, як виявилося пізніше, були знайомими наших чи їхніх знайомих. Коли ми ввійшли, вони крикнули “Сурприз”, а потім ще й запівали “Многая літа”! Хтось довідався, що цього року здійснюється срібний ювілей нашого одруження.

— Ви маєте чудових друзів! — захоплено сказав я. — Таке можливе тільки в Новій Талалаївці, запевняю вас.

— Гм... Воно то так, — протяг Дримба. — Але звідси то всі клопоти й почалися. Після нашої несподіванки почалися несподіванки для всіх, які були на нашій несподіванці та їхніх рідних і знайомих. На них ми знайомилися з незнайомими гістьми, і за короткий час наше життя перетворилося, можна сказати, на суцільну несподіванку. У хаті тільки й стало чути: “Несподіванка з приводу подружнього ювілею панства Чхунів!”, “Несподіванка з нагоди річниці подружжя панства Пудельських!”, “Несподіванка з нагоди входин до нової хати панства Бараболяників!”, “Несподіванка з нагоди іменин пані Кавун!”... Останні два місяці припадало по дві-три несподіванки на тиждень. Дружина пішла до праці, бо я вже не міг настачити грошей. Бож до того всього ще й та інфляція...

Тиждень тому, в суботу, ми відбули іменини куми вдень, а увечорі, добре, ніде правди діти, погуляли на несподіванці з нагоди срібного ювілею подружнього життя панства Кукурудз. Все йшло, здавалося, добре. Та в неділю, як уже святкували ювілейні поправини, моя Ліда зомліла. Авто швидкої допомоги відвезло її до шпиталю. Думали — серце. Та лікарі, дякувати Богу, ствердили тільки фізичне й нервове вичерпання. Почала вже нібито приходити до здоров'я. Та коли я їй сказав, що телефонувала пані Пончик і цікавилася, коли заберу її із шпиталю, у неї знову піднявся тиск крові і наступило повне ослаблення. Вона відчуває, що пані Пончик готове несподіванку з нагоди її повернення із шпиталю.

— Розумію твою проблему, Пилипе. Треба подумати, як її розв'язати, — сказав Капшук. — Я поговорю з пані Пончик.

Дримба недовірливо похитав головою.

— Не думаю, що тепер буде можливо щось зробити. Задалеко вже це все зайшло.

— Не вішай носа. Так проблем не вирішують, — сказав Капшук. — Я таки поговорю з пані Пончик! Знаєш що? Я їй поясню, що тепер люди мають у житті так багато несподіванок, а натомість так рідко у них здійснюється сподіване, що буде більша радість для кожного, коли їм додати трохи сподіванок. Звичайно, я маю на увазі, приемних. Отже, можеш сміливо сказати своїй Ліді, що більше несподіванок не буде. Ось я навіть зараз і зателефоную до пані Пончик. Дай мені число її телефону.

Та пані Пончик уdomа не було. Вона з чоловіком пішла на річний бенкет товариства "Ново-талалаївські політичні емігранти", на якому члени товариства мали ділитися між собою враженнями з їх останньої туристичної поїздки додому.

— Зателефоную до неї завтра, — сказав Капшук. — Не журись. Я твою справу полагоджу.

— Трохиме, — врадувано промовив Дримба.
— Я бачу, що в тебе таки добра голова.

— А тепер збирайся, — сказав, підводячись, Капшук. — Я чув, що Безгрішний дістав нові зразки мідних та бронзових аркушів.

— А може... — нерішуче почав Дримба.

— Збирайся, збирайся... — перебив його Капшук. — Порадуєш жінку. Це їй піде на добре.

За пів години ми були в робітні Безгрішного й оглядали його праці. На стінах у обрамуванні й без висіли виконані на полотні, картоні та папері різних форм і розмірів герби. Попід стінами стояли мідні та бронзові аркуші з подібними зображеннями. Безгрішний пояснив, що члени недавно заснованого товариства "Шукачі скарбів минуло-

го" тепер готуються до своєї осінньої виставки. У приятелів розбігалися очі.

— А ми до вас, пане маєстро, якраз у цій справі, — сказав Капшук. — Хочемо, щоб ви допомогли нам знайти зв'язок з нашими предками.

— На міді, бронзі, полотні, картоні чи папері? — по-діловому спитав мистець.

— Я б хотів на міді... — нерішуче почав Капшук. — До меблів... французько-провінційних...

— З Бартоша Папроцького чи Бантиш-Каменського? — питав далі Безгрішний. Він узяв з полиці дві книги і поклав на стіл.

Приятелі подивилися один на одного й нічого не відповіли. Тоді Безгрішний дав по книжці кожному і сказав:

— Вибирайте!

Приятелі вибрали собі по зразку й домовилися щодо розміру й матеріалу. Було вирішено, що обидва герби будуть виконані на мідних аркушах розміру в квадратовий ярд.

— Це мало б вам коштувати по 4 тисячі долярів, — турботно промовив Безгрішний, — але членам товариства "Шукачі скарбів минулого" я даю досить добру знижку. Між іншим, я реєструю нових членів. Отже, за кожний герб я з вас візьму всього по 2 тисячі долярів.

Приятелі зраділи й зразу ж почали витягати з кишень свої чекові книжки, щоб повиписувати завдатки. А Безгрішний дістав з полиці грубу папку й зареєстрував їх у члени товариства "Шукачі скарбів минулого". Він видав їм членські посвідчення, в одному з яких було зазначено, що власником його є Пилип Дримба еліяс Дримбовський, а в другому — Трохим де Капшук Капшуковський. Тут же приятелі вирішили, що про свої набутки

вони дружинам покищо нічого не скажуть. Капшук вирішив потримати свій у таємниці до іменин дружини, а Дримба — подарувати своїй, як тільки вона повернеться із шпиталю.

— Це і буде їй замість несподіванки, — сказав Капшук, поплескуючи приятеля по плечах. — Перший крок, так би мовити, для розв'язання твоєї проблеми.

**

ВІДНАЙДЕНИЙ СКАРБ

Молоде подружжя Пітера МекКагіна мешкало на спокійній вулиці новоталалаївського передмістя в чепурному одноповерховому будиночку, що його подарували батьки Пітера з нагоди шлюбу молодих.

Пітер — репортер місцевої газети. Надя — вчителька народньої школи.

Молодята залюбки працювали на своєму невеликому городі біля хати, де вони хотіли вирости багато квітів, а навіть плянували посадити наступної осени декілька овочевих дерев.

Одного разу Пітер сказав дружині, що його мрія від самого дитинства — мати велику фарму.

— Не знаю, чому, — говорив він, — але змалку люблю землю, люблю дивитися, як на ній щось росте... I люблю простір... Батьки дивувалися, звідки це в мене, бо вони люди міста.

А може, цю любов до землі ти успадкував від когось із своїх предків? — спітала Надя.

— Не думаю. Батько згадував, що його предки були одні з перших поселенців на цьому континенті, між іншим, навіть якось споріднені з англійською королівською родиною. Але на цій землі вони всі вимерли, залишивши єдиного нащадка — моого батька. Мама виросла без родини... ще дитиною залишилася сиротою. Її взяли до себе й виховали двоє старших бездітних людей. Вдачею вона цілком міська людина і завжди мріяла жити в місті набагато більшому, ніж Нова Талалаївка... Не уявляєш, Надю, як у дитинстві я хотів мати, крім батьків, ще якусь родину! Якщо

не рідних, то хоча двоюрідних брата або сестру, чи навіть тітку, не говорячи вже про діда й бабу. Я тобі вже згадував про Богдана Макогона, того нового журналіста, що недавно прийшов працювати до нашої редакції. Отож він має не менше ста осіб — тільки тих, що походять від спільногого прадіда, який, до речі, ще й досі живе. Цього року на своє сторіччя старий запросив усю родину з'їхатися до нього на фарму, на родинну зустріч та одночасно відсвяткувати і день його народження.

— Це цікаво! — промовила Надя.

— Знаєш, коли Богдан сказав мені про цей родинний з'їзд і про те, що він, як один із дідових правнуків, іде туди, у мене чомусь з'явилось неймовірне бажання побувати там також. Просто аж дивно — чомусь ця зустріч увесь час мені не сходить з думки, навіть сниться Богданів дід, якого я ніколи не бачив навіть на фотографії.

— Ти дуже перечулений щодо родичів, Пітере, — сказала Надя. — Це в тебе з дитинства. Але я й сама думаю, що справді цікаво побачити таку зустріч. Я пригадую, коли була малою і ми жили між людьми моєї національності. Мій покійний батько працював у шахті поблизу Роану. Тоді родичі та їхні приятелі завжди сходилися відсвятковувати різні родинні оказії. Знаєш, у цьому є якийсь особливий чар... Почуття єдності людей... принадлежности... Цього не можна пояснити. Щоб зрозуміти — це треба пережити самому... відчути... У людей твоєї національності взаємовідносини інакші: холодніші, стриманіші, офіційніші. Але ти своєю емоційністю та сприйманням життя подібний до моїх людей.

А по надумі додала:

— А чому б тобі справді не поїхати з Богданом?

— Як? — запитливо глянув Пітер на дружину.

— Дуже просто: як репортер від своєї газети, чи приятель одного з учасників зустрічі.

— Я вже про це думав, але обидва варіянти виключаються, другий — подвійно. По-перше, приятелів родини не запрошувають, а по-друге, зустріч припадає на час, коли ми маємо бути на наших європейських вакаціях, які — ти знаєш — оплатили мої батьки, — з розчаруванням у голосі промовив Пітер.

— Ти звучиш розчаровано й засмучено, Пітере... Мені здається, що ти більше не радієш нашим очікуванням вакаціям, про які ми стільки говорили... плянували...

— Ні, ні, Надю, — не зрозумій мене зло... Все буде так, як ми плянували... Хоч можливо...

У цей час у дверях задзвонив дзвінок, і Надя побігла відчинити. Це завітали Пітерові батьки.

Матільда МекКагін здавалася невичерпним джерелом енергії. Це була дуже рухлива, говірка, невеликого росту, грубенька, завжди одягнена в дорогий одяг, з пофарбованим на цеглясто-іржавий колір волоссям, жінка. Її шия, груди й вуха були прикрашені оздобами: різного роду намистами, ланцюжками та сережками, а на пальцях кожної руки — перстнями з великими дорогоцінними каменями. Вона постійно була діяльна в якихось комітетах: церковних, шкільних, харитативних; брала участь у різних акціях боротьби з фізичними та духовими недугами людей; була ентузіасткою гри в брідж та кеглі; любила подорожувати, ходити в гості та приймати гостей.

Джан МекКагін був у доборі своїх зайнять набагато стриманішим, і ця їхня різниця була єдиною причиною суперечок у загалом щасливому подружжі. На думку їхніх приятелів, це було одне

з тих подруж, де партнери прекрасно доповнюють одне одного.

Джан МекКагін був великим ентузіястом голфу, прихильником головніших новоталалаївських партій, членство в яких він час від часу змінював, коли вони з якихось причин переставали відповідати його політичним поглядам, та членом масонської ложі, чим він надзвичайно гордився. Правда, його ложа була 32-ою з черги, і це його застосувало й часто було причиною його улюбленого коментаря, що, мовляв, іноді — з незалежних від них причин — нащадки втрачають позиції, здобуті предками. Цим він, звичайно, давав зрозуміти, що його предки належали до важливіших лож. Розуміючи, що його можливості перейти до хоч трохи важливішої ложі ніякі, він усі надії покладав на єдиного сина й відверто говорив йому про це. Здавалося, це єдине в житті, що його в теперішній час турбувало: матеріально він був аж надто добре забезпечений.

Життя Джана МекКагіна поділялося на дві частини: до його 25-річчя і після. Першу частину трималося у великій таємниці. Про неї ніхто не знов, навіть дружина, та й сам МекКагін чомусь старався про неї не лише не думати, а якби це було можливим, і зовсім забути, хоч стиль життя у другій половині виник тільки завдяки першій, і всі справжні його заслуги припадали власне їй.

У молодших роках Джан МекКагін пробував щастя не в одному ділі. Були успіхи й невдачі. Та, будучи з природи оптимістом і дуже реально мислячу людиною, він завжди оцінював свої невдачі як передумови до удач, бо вірив, що найкраще людина може навчитися на своїх власних помилках. Вінуважав, що найголовніше — це ніколи занадто не розчаровуватися, не втрачати почуття

рівноваги і не губити з поля зору найголовнішої цілі.

Він цілком добре давав собі раду з усіма небажаними властивостями людської вдачі, притаманними невдахам, як от сентиментальність, розчulenня та романтичні нахили, вбиваючи їх у себе в зародку.

Смаження пампушок на оливі в кутку більярдного клубу однієї з бідніших околиць міста, у якій Джан МекКагін тоді жив, виявилося дуже успішним підприємством (якраз перед цим він пробував щастя в новозаснованій фабриці "зиперів", яка за пів року після свого заснування збанкрутувала). Постійні відвідувачі клубу спочатку самі ласували пампушками, потім почали купувати їх своїм родинам та приятелям, і за деякий час пампушки рознесли по місті таку славу про їхнього продуцента, що йому довелося винаймати щораз більші приміщення, збільшувати число своїх помічників, аж поки, врешті, він не став власником найбільшої смажільні пампушок у місті.

Одного дня Джан прийшов до висновку, що смажільня пампушок не задовольняє повністю його прагнень, і вирішив спробувати щастя в іншому ділі. Він продав смажільню і купив радіостанцію. Тому, що урухомити її виявилося набагато тяжче, ніж йому це здавалося, він вирішив покищо її винайняти, плекаючи думку, що колись удастся знайти відповідних людей, які допоможуть йому зорганізувати високомистецькі радіопередачі, що понесуть його ім'я в етер, а можливо і в безсмертя. А тим часом взявся за перепродування нерухомого майна, прибравши собі титул економіста, який, як він гадав, тепер йому по праву належав.

Не зважаючи на свою невисоку освіту, а, може, саме завдяки цьому, Джан МекКагін мав над-

звичайно добре розвинене чуття, до чого йому братися, а що обходити десятою дорогою — і це стало причиною, що до нього почали звертатися по поради в справах вигідної торгівлі представники всіх прошарків суспільства, включно з новоталалаївськими адвокатами та дипломованими економістами.

До найбільшої новоталалаївської агенції продажу нерухомого майна Джан МекКагін прийшов уже із славою талановитого економіста. У той час там працювала при телефоні миловидна 16-літня, вся обвішана ланцюжками й брязкальцями, Міля Овечка.

З цього часу й почалася друга фаза його життя.

За кілька тижнів, завдяки деяким впливовим людям, яким він у свій час давав торговельні поради, він був прийнятий до масонської ложі число 32, а за кілька місяців ще й одружився з Мілею. Ушляхетнивши її своїм прізвищем, Джан подумав, що добре було б також змінити її ім'я на якесь повновзвучніше. Вибір впав на ім'я Матільда, бо крім того, що воно починалося з тієї самої літери, що й Міля, воно завжди йому чомусь подобалося.

— Що поробляєте, діти? — долинув з передпокою голос Пітерової матері. — Оце проїжджали по вашій вулиці, поверталися з бовлінг клубу, і виришили заскочити на хвилинку.

Пітер підвівся назустріч і поцілувався з матір'ю. Мати поправила йому комірець сорочки і, взявши за руку, повела до канапи.

— Сідай, розкажи, як даєте собі раду? Чому забуваєте старих маму й тата? — співучим голосом розпитувала вона.

— Усе в порядку, мамо. Ми заїжджали до вас позавчора і в понеділок, але вас не було вдома.

У цей час до кімнати зайшов Джан МекКагін з невісткою.

— Це правда, любий, — говорила мати, — позавчора... Що це був за день?.. Четвер... У четвер у мене брідж, тато відвізив. У понеділок було прийняття на честь новоприйнятого кандидата до татової льожі.

— До речі, — вмішався в розмову батько, — я подбав про добре рекомендації для тебе, залишається тільки твоя згода, — і, багатозначно підморгнувши синові, додав: — Чи можна сповістити її, де треба?

— Я думаю, що з цим ще можна почекати, тату, — відповів Пітер. — Сказавши по правді, у мені немає ані часу, ані зацікавлення займатися масонськими справами.

— Любий, якими справами?!...

Син глянув на батька.

— Ну, безумовно, ти ще молодий і не досить ознайомлений з життям, — вів своє батько. — Невже ти не помітив: що важливіше становище людина займає, то менше вона робить конкретного діла? Найменша її ідея, навіть слово, оцінюється сотнями — та де там! — тисячами, мільйонами годин праці звичайних людей... А коли ще до того фінансова база...

— Тату, я почиваю, що я звичайна людина: мене тягне до всього того, що роблять звичайні люди.

По батьковому обличчі пробігла тінь невдоволення.

— Сину, ти в мене один, і я для тебе нічого в житті не пожалію. Можеш завжди розраховувати на мою допомогу. Кому ж, як не тобі, я заставлю все, що маю, коли мене не стане...

— Тату, — перебив йому Пітер, — з якої місцевості Ірландії походять наші предки?

Батьків погляд застиг на синовому обличчі.

— Та навіщо тобі батькові предки, сину? — втрутилася мати. — Вони походять із якихось там знатних родин і відшукати їх тепер була б напевно нелегка справа. А якби і вдалося — то чи ж справді тобі так на тому залежить, щоб отримати на Різдво ще кілька карток?

— Матільдо, — зауважив батько, — не забувай, що надмірна емоційність властива менше розвинутим народам.

— Тато має рацію, сину, — зацокотіла мати.

— Тато знає, що каже. Послухай, дитино, його. Подумай про масонську льожу. Ми з татом вважаємо: що раніше ти туди потрапиш, то краще для тебе. Там багато важливих людей, а кому ж уже, як не їм, знати, що добре, а що зло.

— Але чому так поспішати?

— Щоб зловити нагоду просунутися до передніх льож, — спокійно, з притиском на останньому слові, сказав батько. — Я вважаю, що ти мусиш дати свою згоду ще перед від'їздом до Європи.

— Тату, — промовила Надя, — а може б ми відклали нашу поїздку на другий рік? Цього року ми з Пітером радше провели б наші відпустки в західній Канаді. Там у серпні, ми читали, відбудеться Давфінський фестиваль, а при тій нагоді Пітерові вдалося б, може, побувати на родинній зустрічі свого співробітника й友人. Я знаю, що він хотів би... У тих місцях ми ще ніколи не були... Приєднуйтесь з мамою до нас!

— Подорож до Європи поміняті на фармерські околиці? — здивувався батько.

— Якщо ти, тату, не образишся... — сказав Пітер.

— Що мені, їдьте куди хочете! Але я, на жаль, з вами поїхати не зможу, бо в мене справи: цього року відбуватиметься світовий масонський з'їзд і мені треба до нього приготуватися.

На подвір'ї старого Макогона людно й гамірно, а нові авта все заїжджають і привозять гостей. Люди вітаються, цілуються, розмовляють; чути сміх та дитячий плач. Тут лікарі, інженери, адвокати, викладачі університетів, науковці, послі до парламенту, вчителі, підприємці і, звичайно, фермери. Старий Макогін тішиться, що не всі покинули працю біля землі; на його думку, це — одне з найшляхетніших людських зайнятъ.

До гурту ділових правнуків, які говорять між собою здебільша англійською мовою, підходить дівчинка і запитує щось своїх батьків.

— Говори своєю мовою, — наказує їй мати. — Чи ти забула, що в хаті й до своїх треба говорити по-нашому?

Дівчинка повторює питання мовою, якої мати від неї вимагає, мати лагідно відповідає, і дівчинка знову біжить до дітвори.

— Як я їй співчуваю! — промовила вродлива, по-модному вдягнена чорнявка. — Пригадую, як я страждала, коли була в її віці й мама тягla мене з собою на всі наші вистави й збори. Це завжди було так довго!..

— Мабуть ми всі переживали те саме, — обізвалася її двоюрідна сестра. — Пів години тому вона з чоловіком та двома дітьми прилетіла власним літаком з Монреалю. — Але властиво, як подумати, то так уже в загальному зле й не було. Не думаю, що ми страждали, коли ходили до народного дому співати в хорі, або на забави...

— Якщо підходити з цього боку... — погодилася чорнявка й обидві засміялися.

— Там ти зустріла свого Михайла, — звернулася до чорнявки, лукаво посміхаючися, грубенька круглолиця бльондинка.

— О, так! — Це ж він познайомив тебе з твоїм Данилом, коли ти приїхала відвідати родину!

— Не знаю, — пристав до розмови Михайло, — чи наші батьки завжди були свідомі того, з якою метою вони тягали нас скрізь, де було щось наше. Можливо, велику ролю в тому відіграла їхня інтуїція, але врешті-решт виявилося, що це було дуже мудро з їхнього боку, бо я певний, що інакше сьогодні ми всі не були б тут.

— Маєш рацію, Михайлі, — погодився Данило. — А нас тут єднає і щось більше, ніж родина та кровна спорідненість. Ми інші, ніж наші батьки, але ми й не такі, як наше чужинне оточення. Ми — продукт двох культур, і багато чого, що стосується до людей нашої країни, розумімо краще, ніж одні чи другі, і тому можемо зробити багато більше для неї і її людей, ніж вони. Бо ми краще відчуваємо їхні потреби, праґнення, настрої і причини їх виникнення...

— Але коли виникає якась проблема, де стикаються дві культури, у мені чомусь завжди голосніше промовляє голос в оборону культури моїх предків, — посміхаючися, перервав Данилові Михайло.

— Ну, це вже інша справа, — посміхнувся й собі Данило. — Не даремно ж ти співав у хорі народного дому в перших басах.

Всі засміялися.

— Та жарти жартами, — вів далі Данило. — Тільки я думаю, що все ж таки не даремно тягали наші батьки нас, бідних страдників, по народніх домівках. Вони не мали тієї освіти, яку ми здобули при їхній допомозі... і ніколи не жили в та-

кому добробуті, як ми... У нас немов би повинні бути всі переваги, щоб виховати наших дітей... Цікаво, — раптом перервав хід своєї думки Данило, — скільки ж з'ідеться на родинну зустріч, коли хтось із нас доживе до праділового віку?

— Це залежатиме від нас... — задумано сказав Михайло. — Від того, наскільки ми свідомі прадіової мудrosti...

Надія й Пітера привіз Богдан. Він познайомив їх з багатьма гісторіями.

— А тепер ходімо до найстаршого члена нашої родини, — сказав Богдан.

— Ходімо! — майже одночасно відповіли Надія й Пітер.

— Чи не міг би я провести із старим невеличке інтерв'ю? — спитав Богдана Пітер.

— Певно. Старий любить розказувати і любить людей.

Під рясною яблунею серед гурту сидів білий, як молоко, вусатий, колись видно кремезний, старий чоловік. На його постаті й обличчі роки залишили сліди, але не в очах: вони були живі і їх бліскові могла б позаздрити не одна набагато молодша людина. У старого сьогодні свято. Він радіє сонцю, що так лагідно шле своє проміння на землю, його землю, з якою за довгі роки праці на ній він зрідинувся, і перехід у неї йому вже зовсім не страшний. Радіє, що з'їхалося стільки гостей, його рідних.

Пітерові здалося, що цього старого вже десь бачив.

— Так... напевно бачив... але де?.. і раптом його пам'ять блискавично пронизав спогад: “Він мені снився після того, як Богдан сказав про цю зустріч!”

— Це Пітер МекКагін, — звернувся Богдан до старого. — Він пише до газет і хоче, щоб ви оповіли йому щось із свого життя. Я перекладатиму.

— Що ж мені вам оповісти? — спитав старий.

— Щонебудь із свого життя... Чому ви покинули землю ваших предків? Про свою родину... Чи що хочете... — говорив Пітер.

— Що ж, я можу... якщо вам буде цікава моя балаканина... Не з добра їхали люди на чужину, — почав свою розповідь старий по хвилині надуми. — Їхали шукати кращої долі... Від зліднів... Вийшло так, що ніби забракло місця на своїй землі для чесних працьовитих господарів. А хто ж, як не вони, годують цілу державу... бо вже не один бушель пшениці звідси, з мого поля, яке сам підняв з цілини й виплекав, пішов туди ж... де, мабуть, найродючіша в світі земля.

— Привезли ми із старою на нову землю свою молодість, охочі до праці руки... та віру в Бога... Тяжко працювали... дуже тяжко... Так тепер не працюють. Та не дурно, — і очі старого засвітилися. — Хто ж може очікувати більшого, ніж Бог дав мені?

— Мої ще живі діти, внуки, правнуки і правправнуки прибули сьогодні до мене, старого. Багато з них тут познайомляться... Ось ви краще з ними поговоріть... що ж я... Не ганьблять ім'я Макгона, звеличують, хоч і не на рідній землі. — і старий зідхнув. Потім хвилинку подумав і додав, — Всі... крім одного...

— Був онук Іван, — вів далі старий, — так як і я, називався. Високий, ставний... і мудрий. Тільки не думав так, як треба. Залишив школу, пішов до міста на працю. Все йому в чужих здавалося краще. Почав соромитися свого. Змінив прізвище.

Та ще хоч би на щось путнє, а то ж на таке, що й вимовити соромно. Я йому так і сказав. А він мені: "То, діду, панське прізвище. Ви не розумієте. Ви знаєте, — каже, — я тепер прийнятий до масонської льожі". І почав мені розказувати, які туди велики пани належать, навіть королі, каже. Дуже йому, я бачив, хотілося стати паном — тільки не таку, як треба, дорогу туди вибрав. Я йому так і сказав. "Темний ви, діду, темний", — відповів він мені й поїхав. Більше про нього я ніколи й не чув. Шкода дурного... Таж і свій же...

— А скільки років тепер могло б бути тому вашому внукові? — з раптовою цікавістю спитав Пітер старого.

— Гм... — задумався старий, — я думаю, що десь із п'ятдесяти. Він молодший від свого брата, мого внука Остапа, того, що лікарем, і старший на рік від свого брата Дмитра, що адвокатом, що його уряд минулого року посылав до Об'єднаних Націй... Хотів би, щоб Іван був тут сьогодні, подивився, що й прізвища міняти не треба, і без масонської льожі можна обйтися, щоб стати справжнім паном. Та не тільки в цьому річ... Рідний же... А свого не відітнеш... Тільки один такий... — сказав старий і замовк.

— Діду! — вимовив схвильований Пітер. — Ви загубили онука, але знайшли його сина — вашого правнука. Сьогодні він віднайшов найбільший скарб, колись так легковажно відкинутий його батьком — свою маленьку частинку в тягості невмирущого роду.

**
*

ОСОБЛИВЕ СПІЗНЕННЯ

Коли Юнона, вибачаючися за своє двохгодинне спізнення, впурхнула у вітальню Розважних, де вже на повну пару відбувалася гостина з нагоди п'ятдесятиріччя з дня народження господаря, — гості в один голос вигукнули:

- Вітаємо, вітаємо!.. Ліште пізно, ніж ніколи!
- Ця приказка підтверджує істину, — промовив ювіляр, вітаючися з Юноною.

Ралтом у кімнаті чітко пролунало:

- Не завжди.

Присутні глянули в найдальший кут кімнати, де у вигідному фотелі під пальмою сидів докраю зніяковілий один з наймаломовніших гостей, Рішучий. Він одразу ж відчув, що коментар, який несподівано, навіть для нього самого, зірвався з його уст, нетактовний, і почав виправдуватися.

— Я тільки мав на увазі, — збентежено пояснював він, — що думка, вкладена в цю відому приказку, не завжди виправдує себе... Переважно на кожному спізненні хтось терпить... іноді непоправно... — та побачивши, що своїми поясненнями він лише викликає ще більше здивування, раптом рішуче промовив: — Пробачте, я розумію, що моя заувага щодо спізнення нашої чарівної пані Юнони була зовсім недоречною. Вона була основана на моєму власному незабутньому спізненні, яке відіграто велику роль в моєму цілому житті. Через нього я навіть залишився неодруженим.

Несподівана сповідь Рішучого, який ні під яким оглядом не був будь-чиїм об'єктом зацікав-

лення та про якого, з уваги на його маломовність, дуже мало що знали взагалі, раптом викликала велике зацікавлення присутніх.

— Розкажіть про своє спізнення! Розкажіть!
— почулися голоси з усіх боків.

— Це давня й довга історія, яка б забрала у нас багато часу. Хай колись іншим разом, — відмовлявся Рішучий.

— Цікаво, а на скільки ж ви все таки спізнилися? — запитала Юнона, примощуючися на маленькому стільчику біля Рішучого.

— На десять років... — задумано промовив Рішучий і запалив.

— Ні, ви конче мусите розповісти нам цю історію, бо інакше за вашу заувагу щодо моого спізнення я ображуся на вас до смерті.

— Ну, що ви, пані Юноно, у вашому випадку, я цілком певний, кожне спізнення знайде своє виправдання. Хоч усе ж таки мушу сказати, що всім нам вас дуже бракувало.

— Ні, ні! Я хочу розповіді про ваше спізнення, і не викручуйтесь, — категорично промовила Юнона й кокетливо надула уста.

— Ну що ж, коли справа стоїть аж так, наберіться терпіння, — промовив Рішучий і почав свою розповідь.

— Було це приблизно двадцять років тому. Жив я тоді у цьому ж самому місті й працював на цьому самому підприємстві, де працюю й тепер, тільки тоді я виконував працю дещо відмінну від моєї теперішньої.

Кожного ранку я мусів іхати до праці трамваєм досить далеко. За якийсь час я вже знав усіх ранкових супутників і по них часто міг орієнтуватися, хто з нас коли і на скільки спізнюються.

Одного разу, прийшовши до трамвайної зупинки, я побачив вродливу, зі смаком одятнену жінку. Сидячи в трамваї, я почав читати газету, пильнючи, на якій зупинці вона зійде. Це сталося за одну зупинку перед моєю.

З того часу я кожного ранку зустрічав мою знайому незнайомку біля трамвайної зупинки. Вона завжди була дбайливо вдягнена, ніколи не поспішала і, здавалося, ні на що й ні на кого не звертала жодної уваги. Так їздили ми з нею приблизно з рік.

Одного ранку, зайнявши вільне місце в трамваї, я несподівано зауважив, що сиджу біля неї. Як тепер пригадую: вона витягла з торбинки книжку й почала читати. Яке ж було мое здивування, коли, приглянувшись, я побачив, що книжка українська. У першу мить я хотів заговорити до своєї супутниці, але в другу мить мені здалося, що зачіпати незнайому жінку нетактовно, і я вирішив відкласти це до іншої, відповіднішої нагоди, наперед добре обдумавши, як це зробити найкраще, щоб її не образити. Коли ж вона, висідаючи, випадково торкнула мене і, привітно посміхнувшись, сказала по-англійському "Вибачте", я твердо вирішив заговорити до неї вже на другий день.

Але цього не сталося ні на другий, ні на третій день, ані через місяць. Це сталося аж за рік, тобто через два роки після нашої першої зустрічі. І вона заговорила перша.

Коли одного разу, як звичайно, сидячи поруч неї, я розмірковував, як би краще почати розмову, вона зненацька сказала по-англійському: — Який гарний день! — Це було так несподівано, що я був приголомщений, і всі мої старанно приготовані фрази повилітали геть з голови. Єдине, що я спромігся вимовити, було "Так". Вона всміх-

нулася до мене й почала читати книжку, а я сидів і думав, що б їй сказати. Мені здавалося, що їй не можна говорити будь-що — тільки щось особливe, щось, що може відповідати їй і більше нікому. І тому, що я нічого такого не міг придумати, я мовчав.

Після трирічних наших спільних подорожей ми щоранку погоджувалися з нею щодо стану погоди та що гарно було б, якби гарна погода протрималася до кінця тижня. А по п'яти роках я вже дещо знов про неї: вона інженер-хемік, працює в косметичному підприємстві, а її батьки живуть на фармі. А найголовніше — що я був у неї до безтями закоханий.

Тепер увесь час я думав, куди б її запросити. Мені здавалося, що для цього мусіла б бути якась особлива оказія, подія, імпреза... — щось гідне її присутності. І я почав чекати нагоди. Так проминало десять років.

І ось, нарешті, довгоочікувана нагода трапилася. По довгих роках вечірніх студій та наполегливої праці я став віце-президентом та співласником підприємства, у якому працюю й тепер...

Присутні з затамованим подихом слухали розповідь свого давнього, часом здавалося, трохи чудного знайомого, про якого вони справді, як виявилося, нічого не знали, і якби не Юнонине спізнення, можливо небагато б знали і далі...

— Наша фірма, — продовжував Рішучий, — у зв'язку зі своїм успішним розвитком улаштовувала великий баль, і я вже певно знов, що тепер мене ніщо не стримає, щоб не запросити на цей баль її. Я почував, що нарешті я маю хоч якесь право запропонувати своє товариство найкращій дівчині в світі на гідну її присутності оказію.

Того ранку, здавалося, я на крилах прилетів до трамвайної зупинки. Але її там не було. З тяжким серцем повертаєсь я з праці додому.

— Може, захворіла? Може, захворів хтось із її батьків? Може, прийде завтра? — безнастінно вирували в мене в голові здогади.

Та вона не прийшла ні на другий, ні на третій день. Не прийшла вона більше ніколи.

Через кілька років, не так відпочивати, як трохи розвіяти нудьгу, я поїхав до Вайлдвуду.

Яке ж було мое здивування, коли, проходячи узбережжям, я побачив її... Вона, чарівна й радісна, сиділа під великою парасолею і розмовляла з показним, трохи старшим від неї чоловіком. Поруч у пісочку бавилося двоє дітей: хлопчик і дівчинка.

Не вагаючися ні хвилини, я підійшов до неї і привітався.

— Це ви! — вихопилося у неї. Вона мене візнала. Вона зраділа зустрічі. Познайомила мене зі своїм чоловіком, який виявився англійцем, власником косметичного підприємства, у якому вона працювала до свого одруження. Познайомила зі своїми дітьми. Вона приїхала спеціально на цей пляж, бо знає, що сюди приїжджає багато українців. А вона тужить за українським оточенням.

Коли містер Сміт, на її бажання, пішов купити прохолоджуючих напоїв, ми почали згадувати давні часи. І на диво, виявилося, що вони були по-значені численними маленькими подіями, які ми обое виразно пам'ятали. Я пам'ятав усі книжки, які вона прочитала під час наших спільніх подорожей. Вона — всі слова, які я сказав протягом цілого нашого знайомства. Згадували супутників, веселого кондуктора й навіть смішні трамвайні реклами.

— А знаєте, — несподівано для самого себе сказав я, — ви мені дуже подобалися.

— Я чекала на ці ваші слова цілих десять років, відкладаючи свій шлюб...

Якраз у цей час усміхнений містер Сміт повернувся з напоями й гостинно запропонував їх нам.

ЕПІЛОГ

Пізніше всі без винятку гості, що святкували день народження Рішучого, погодилися, що Юнонине спізнення мало надзвичайно позитивні наслідки. По-перше, воно дало їм нагоду краще зrozуміти свого давнього знайомого, а найголовніше, воно стало, так би мовити, свого роду благословенням для Рішучого та Юнони, якій він сподобався, і яка, вже знаючи його вдачу, виявила відповідну до неї ініціативу, і рівно за три місяці всі гості Рішучих мали нагоду відзначати заснування щасливої родини Рішучих.

**
*

ДЖОКОНДА ДЕ ПИЛИПЧУК

Цього разу, як і завжди, Нова Талалаївка зустріла мене з відкритими обіймами. Гостинність мешканців часто зворушувала до сліз. Стояли теплі сонячні дні, і я знову почав міркувати, чи не переїхати сюди, коли вийду на пенсію.

Директор найбільшої новоталалаївської школи, у якого я зупинився, хотів дати мені нагоду якомога докладніше приглянутися до місцевого життя, і ми з ним щовечора ходили в різні культурно-освітні осередки, бували на імпрезах, відвідували вчителів та місцевих визначних людей.

З нагоди моого від'їзду директор школи плянував улаштувати в себе гостину, на якій, серед еліти міста, мала бути навіть Джоконда де Пилипчук. По тому, що її трохи незвичайне ім'я доводилося чути майже в кожній хаті, де я бував, та по тому, як підkreślено воно вимовлялося, особливо чоловічою частиною міста, я відчував, що Джоконда була якщо не головною, то принаймні однією з головніших тут атракцій, і був дуже зацікавлений її побачити.

— Це незвичайна жінка, — говорив мені мій господар, — інтелігентна й освічена. Запевняю вас, що немає жодної людини в цілому місті, яка могла б дорівняти їй у начитаності та поінформованості. Звичайно, ніде правди діти, Бог не обділив її вродою, але в даному разі це не має значення, бо як ви, напевно, вже мали нагоду переконатися, гарних жінок у нашему місті не бракує. Властиво Джокондини інтелектуальність робить її

безконкуренційною. Вона з тих щасливців, до яких доля була більше, ніж ласкавою.

Як я міг не погоджуватися, коли мене інформували, що в місті не залишалося жодного чоловіка, який, познайомившися з Джокондою, не став би її поклонником. Отож я нетерпляче чекав вечора, коли мала з'явитися ця загадкова жінка.

Мушу призначатися, що коли Джоконда ввійшла до кімнати, я був трохи розчарований, як це звичайно буває, коли чекаєш побачити щось неймовірно надзвичайне, а воно виявиться лише надзвичайним. Однаке найвиагливіше жюрі, призначене для оцінки жіночої привабливості, не могло б не прийти до згоди, що зовнішністю вона відрізнялася, у свою користь, від усіх тут присутніх жінок.

Вона не була, як у народі кажуть, писаною красунею. Коли б узялися розбирати її по частинах, могли б виникнути нескіченні дискусії, але всі частини в цілості, її постава, рухи, манера триматися, усмішка, спосіб одягатися і, звичайно, молодість, хоч уже дещо і заавансована, надавали Джоконді надзвичайної чарівності.

На ній була доброго крою з дорогої тканини тьмяно-зеленого кольору, з довгими пишними рукавами, сукня, що високо закривала шию. На довгому ланцюжку звисав на груди досить великий круглий медальйон з зображенням якогось божества.

— Наша ясна зоря: Джоконда де Пилипчук!
— познайомив мене мій господар.

— Я стільки вже наслухався тут про вас! — сказав я.

— Сподіваюся, що це було щось не дуже погане, — відповіла вона, і по тону, яким вона це

промовила, я відчув, що мої слова вона сприйняла як комплімент і що вони їй сподобалися.

Джоконду посадили у фотель, який зразу ж оточило чоловіче товариство, навперейми пропонуючи їй свої послуги. На поруччях фотелю промостилися голова мистецького товариства з головним редактором найпопулярнішого новоталалаївського журналу. Голова спілки журналістів сів у неї в ногах на килимі, а інші притягали до неї ближче свої стільці та стільчики. Микита де Пилипчук, успішний міський правник, чоловік Джоконди, зразу ж був забраний у другу кімнату на партію бріджа.

Господар запропонував гостям напої.

— Де наш столичний гість? — спитала Джоконда, розглядаючися навколо. Всі зразу ж кинулися шукати мене по кімнаті, і за кілька хвилин я вже був приведений і посаджений біля неї на низенькому круглому стільчику.

— Боже, як приємно в цій глушині бачити людину зі світу, — говорила Джоконда, тримаючи в довгому чорному мундштуку цигарку, до якої назустріч протягнулись одночасно чотири запалені сірники.

— Ви помиляєтесь, пані, — сказав я. — Столиця тільки здалека здається привабливою, так як і все інше в житті, чого не можна розглянути зблизька. Я, наприклад, захоплений вашим містом... і навіть не мав би нічого проти, щоб переїхати сюди назавжди.

— Я недавно читала цікаву статтю Жаго про причини різних поглядів на одну і ту ж річ. Він, на мою думку, є одним з цікавіших сучасних психологів. Я захоплена ним! Яке розуміння! Який вгляд у справу! Який ваш погляд на його думки? — звернулася вона до мене.

— Я не читав і, на мій сором, мушу призна-
тися, ніколи не чув цього імені.

— Чи ти читала вже новий роман Боне? —
спитала Джоконда господиню дому, яка у проти-
лежній частині кімнати частвала жіноче товари-
ство чаєм.

— Ні. Ще не мала нагоди, — відповіла госпо-
диня.

— Шкода. Що за річ! — і вона почала роз-
повідати про своє враження від статті про еколо-
гію, яку вона прочитала в найновішому числі жур-
налу "Поступ". Її зацікавлено слухали, а коли по-
гляд господаря час від часу переходив з Джокон-
ди на мене, я в ньому читав: "Ага, чи ми не ка-
зали?!"

Коли вона, не звертаючися конкретно ні до ко-
го, спитала думку про теперішню політику нового
сенатора з каліфорнійського штату, я збагнув її
таємницю. Мені стало шкода тих мілих жінок, що
трималися свого жіночого товариства, безсилі ві-
дірвати увагу своїх і несвоїх чоловіків від чарів-
ниці, і спітив, чи вона бачила найновішу картину
Камонтіно.

— Яка це? — вичікуюче дивилася вона на ме-
не, але я мовчав. — Взагалі він дуже оригіналь-
ний... цікава композиція... поєднання кольорів... лі-
нія...

Не знаю, чи будь-коли жив маляр з таким
прізвищем. Воно просто прийшло мені на язик
само.

— А що ви думаете про нову книжку Каміє-
ля? — питав я далі, щоб не дати їй часу почати
свій новий монолог. Я бачив це прізвище в яко-
мусь журналі, коли сидів у почекальні свого ден-
тиста.

Джоконда відповіла мені, що, на жаль, цієї книжки вона ще не читала, але поробила вже всі заходи, щоб її дістати, бо цього письменника вона дуже цінить за оригінальність стилю.

Але з новою політикою еспанського посла в Італії Джоконда не була ознайомлена. Відчувалося, що такий стиль розмови їй не подобався і був для неї незвичний. Вона пашіла від хвилювання, а я, поцікавившися її божком на ланцюжку та сказавши кілька компліментів, перейшов до гурту жінок. Вони мене гостили різними ласощами і дуже тішилися, коли я попрохав у них рецепти деяких новоталалаївських страв.

Джоконда скоро відійшла.

За десять років мені знову довелося побувати в Новій Талалаївці в тій самій ролі, що й попереднього разу. Як і тоді, мене гостинно приймали, скрізь водили, і школи були в найкращому порядку. Тільки про Джоконду ніхто не згадував. Перед від'ездом мені, як і тоді, зробили прощальне прийняття. Зауваживши, що Джоконди немає, я спітав про неї господаря. Він сказав, що вона змінилася інтелектуально, перестала бути такою цікавою, як колись, і, мабуть, відчуваючи це, тепер майже неходить у гості. Її навіть перестали вже й запрошувати. Але сьогодні, довідавшися, що я приїхав, вона виявила бажання прийти.

І справді, о годині одинадцятій вона прийшла. Як і колись — була елегантно одягнена, але відразу кинулося в очі, що вона дуже постаріла й змінилася. Це була вже не та Джоконда, яку я зустрів десять років тому, і мені стало її шкода.

Я спітав, як їй живеться. Вона нічого не відповіла, тільки, лукаво посміхнувшись, сказала:

— Я читала багато визначних психологів, але найбільшого з них мені довелося зустріти у своєму житті...

— Знову вона, давня Джоконда! — майнуло в моїй думці, і я чекав, що вона скаже далі. Мені хотілося, щоб вона говорила.

— Я спеціяльно прийшла, щоб про нього вам сказати, — вела вона далі. — Цей психолог і... — вона на хвилинку спинилася, — і психіятр — це ви.

— Ви думаете, що я тоді вас вилікував? — надаючи цьому питанню жартівливого тону, сказав я, догадавшися, в чім справа.

— О, ні! Ви вилікували від мене їх, — сказала вона, вказавши очима на гурт чоловіків, що зібралися навколо гарненької дружини місцевого, недавно прибулого лікаря, яка багато й дзвінко сміялася й своїми розповідями прегарно розважала товариство — майже в тому самому складі, тільки більше посивіле й полисіле — що його тоді розважала чарівна Джоконда.

Я подивився на обох суперниць, що сиділи в протилежних кінцях кімнати, і зрозумів, що вони віддалені одна від одної віддаллю приблизно тузеня років. Я хотів сказати Джоконді, що вона помилляється, що справжня причина зовсім не в тому, що вона думає, але промовчав. Навіщо? В цю хвилину мені хотілося піти до гурту і застосувати всі знання своєї психології, в яку вірила Джоконда, щоб її колишні адоратори повернулися до неї, тільки на цей вечір. Але я знов, що це неможливо, бо час не визнає ніякої психології, і я був проти нього безсилий.

* * *

ПРОЄКТ З ДІЛЯНКИ ПСИХОЛОГІЇ

Переглядаючи обіжник новоталалаївського наукового товариства “Слова і діла”, Ліда несподівано розсміялася.

— Що там таке? — спитала її подруга і співмешканка Галя, що сиділа неподалік на стільці, прищиваючи гудзика до плаща.

— Поглянь, — сміючися сказала Ліда і подала подрузі тоненьку брошурку. — Ось тут!

Галя взяла обіжник і почала читати:

— Молодий, вродливий докторант з добрими виглядами на майбутнє нав'яже знайомство з інтелігентною дівчиною 20-30 років..."

— Не бачу нічого смішного, — промовила вона, і читала далі.

— Та воно, справді, ніби й нічого смішного, а проте смішно. Може тому, що взагалі таке оголошення поміщено в такого роду публікації... Але відкиньмо це. Краще проаналізуємо докторанта... Отож... Мені здається, якщо б він справді був такий, як отут розмальовано, то не він, а його б мусіли розшукувати, та ще й зі свічкою, і його напевно до цього часу вже б знайшли, — розважала вголос Ліда.

— А може він десь живе в такому місті, де немає наших людей?

— У такому випадку йому було б значно простіше поїхати до якихось місць, де є скучення наших людей, чи навіть на якісь з'їзди, познайомитися, а потім уже й переписуватися. Принаймні мав би уяву, з ким переписується.

— Це правда, — погодилася Галя. Однак, по обличчях приятельок було видно, що, не зважаючи на всі їх застереження щодо форми оголошення, воно їх зацікавило.

— Слухай, — звернулася Ліда до Галі, — я маю плян! — і в її очах заграли вогники. Галя зацікавлено дивилася на подругу. — Що, якби ми самі докопалися до всіх цих “чому”?

— Ти що, здуріла? Збавляти час на казна-що?

— Ні, не здуріла, — наполягала Ліда. Взагалі, коли вона будь-що починала, чи в ділі, чи в пере-конуванні будь-кого, — вона легко не відступала. — Давай, подивимося на цю справу з наукової точки погляду. Можливо, наш плян дасть нам нагоду збагатити свої знання з ділянки психології.

— Ти завжди переконуєш мене своїми аргументами, — сказала Галя, хоч з інтонації її голосу було видно, що Лідині аргументи в цьому випадку не грали особливої ролі. — В ім'я науки може й справді слід спробувати... — вона хвилинку шукала слів, — ... інакше мене б ніхто ніколи не намовив устрявати в цю справу! — закінчила рішуче.

— Отже, висилаємо докторантові листа. Обидві будемо фігурувати як одна особа. Заведемо папку і всі прикмети об'єкту нашого досліду будемо занотовувати...

Дівчата так захопилися пляном, що Ліді вже було й не до есею, над яким збиралася попрацювати в цей вечір, а Галин гудзик ледве сяк-так був пришитий, коли час було лягати спати.

Наступного дня вислано листа такого змісту:

“Шановний докторанте! Прочитала Ваше запрошення познайомитися. Напишіть про себе більше”.

Прізвище вирішили подати Лідине, як ініціаторки їхнього пляну, який вони вирішили назвати "Науковим проектом з ділянки психології".

За тиждень надійшов очікуваний лист. Виявилося, що докторант називається Петро Хміль. З листа дівчата довідалися, що до позитивних прикмет докторанта, які були зазначені в оголошенні, — а там тільки такі й були, — додалися ще й інші. Особливо були захоплені дівчата тим, що він ідеаліст-романтик. Хміль писав про важливість ідеалу в житті людини, що він любить природу й мистецтво.

Сміючися, подруги читали листа, а прочитавши й намагаючися далі жартувати, якось несподівано забагнули, що їм насправді зовсім не смішно.

— Залишимо це! — сказала Гая.

— Добре! — зразу погодилася Ліда.

Вони без пояснень зрозуміли одна одну: з людини таких якостей на сміхатися не личить. Вирішили більше докторантів не відписувати, а якщо прийде від нього лист — повернути з допискою, що така адресатка вибула.

Вирішили. Але в Ліди, хоч ще й зовсім туманно, вже зароджувався дальший плян, і тому, що цей плян виключав подругу, їй було від цього якось трохи ніяково.

Уранці Ліда найняла поштову скриньку, недалеко від дому, в якому вони жили, написавши Петрові Хмелеві, щоб він слав свої листи на нову адресу. А ввечері з бентежним серцем сиділа з книжкою на колінах на ліжку й думала про таємничого Хмеля. Гая в кухні вчилася.

Листи від Хмеля приходили систематично — раз на тиждень. Ліда вже знала всі його зацікавлення й прикмети і їй здавалося, що такого обранця вона не могла б вимріяти навіть у своїй

найбуйнішій уяві. За кілька місяців прийшла довгождана фотографія з ніжною присвятою і, знаючи про Хмеля все з його листів, вона бачила його на фотографії таким, яким хотіла бачити. Надивившися досхочу, вона сковала її на самому дні комоді під білизною.

У розкладі життя подруг настутили великі зміни. Раніше вони часто ходили в кіно й на танці, а тепер щовечора сиділи вдома й уперто відмовляли всім своїм поклонникам, куди б вони їх не запрошували. У вільний від науки час Ліда читала книжку, чи писала листа до батьків. Галя в кухні майже постійно працювала над своїми проектами та писала листи до сестер.

І ось у Лідиних руках довгоочікуваний лист: за місяць Петро приїжджає і вони заручаться. Замість почуття радості чи щастя, їй зробилося якось ніби не по собі. Вона знала чому, хоч і відганяла від себе цю докучливу думку. Їй було ніяково перед Галею. При думці про неї в Ліди щось тисло в грудях і це отруювало її щастя

Одного разу, за два тижні до приїзду Хмеля, коли кожна з них була зайнята своїми справами, з кухні почулося Галине хлипання. Ліда метнулася туди. У той час, коли Галя поспішно накривала списаний аркуш паперу книжкою, на підлогу злетів папірець. Ліда нахилилася, щоб підняти його й застигла від несподіванки. На підлозі лежала Хмелева фотографія. У неї на мить блиснула думка, що це її. Вона підняла фотографію з підлоги й подивилася на Галю. Галя, затуливши лице руками, нестримно схлипувала. Сльози скапували з її рук на папір і на сукню. “Не дарма її мати казала, що в неї очі на мокрому місці”, — прийшло на думку Ліді. Вона перевернула підняту фотографію і на звороті, не вірячи своїм очам, прочитала ніжну присвяту Галі.

За мить їхнє, колись таке привітне мешкання, здавалося, докраю наповнилося сумом і хлипанням. До Галиного хлипання приєдналося Лідине.

Коли сліз уже не стало, Галя тремтячим голосом промовила:

— Пригадуєш... коли ми починали цю затію... це мав би бути наш науковий експеримент... з психології... пригадуєш?

Ліда мовчала.

— Давай так його і сприймемо, — сумно докінчила Галя.

— Та, мабуть, іншого виходу й немає, — відповіла Ліда. — Але, — вона збиралася з думками, — витягай усе своє листування, а я зараз принесу своє, — промовила вона рішуче.

— Він... Він... листувався з тобою! — тільки й змогла промовити Галя і знову захлипала.

Коли звірили листування обох, виявилося, що воно було ідентичне.

У той же вечір дівчата вирішили, що вони складуть візиту їхньому “лицареві на білому коні”, а тому, що Ліда нічого не любила відкладати, дівчата на другий же день ще до полудня вирушили в дорогу.

Тільки вже сидячи в літаку, дівчата побачили, що вони дуже мало знають про свого “облудного Хмеля”, як вони тепер стали його називати. Крім числа поштової скриньки, на яку дівчата майже пів року слали свої листи, ніяких інших справжніх інформацій у них не було. Дівчата твердо вирішили сказати йому при зустрічі, що знали про його листування з ними обома з самого початку, що вони пишуть працю з ділянки психології і їм лише потрібний був певний зразок, який вони навмисно й вибрали з наукового обіжника.

На пошті, після довгих прохань, їм таки дали адресу власника поштової скриньки. Коли, нарешті, дівчата прибули на потрібну адресу, виявилося, що ніякий Петро Хміль там ніколи не жив. До позавчорашнього дня там жив якийсь студент з інакшим не таким поетичним прізвищем, який працював над докторською дисертацією з ділянки психології.

— Щось про комунікацію між людьми писав, — пояснювала їм господиня дому. — Добрий був квартирант... Не мала клопотів... Може б і досі жив, якби не якісь дві варіятки, що приїхали аж з Аргентіни: дочка з мамою. Мама ганялася за ним по всій хаті, кричала, що йому очі видряпає за дочку, яку він збаламутив своїми листами. Він, бідний, дві години сидів замкнений у лазничці, поки вона пішла. Але казала, що повернеться. Він, дурний, так перелякався, що, як тільки вони пішли, швиденько спакував свої речі, закликав таксі й виїхав. Адреси не лишив.

Дівчата подякували й вирушили на летовище.

— Наш науковий проект з ділянки психології, — промовила, вже сидячи в літаку, Галя, — несподівано заторкнув кілька суміжних ділянок, — і обидві гірко посміхнулися.

**
*

ТРАДИЦІОНАЛІСТ

Нова Талалаївка найбільше славилася тим, що в ній проживало багато всебічно поінформованих людей. Цю славу вона, без сумніву, завдячувала в першу чергу трьом місцевим газетам, які старалися інформувати читачів не лише про всі можливі новини світового значення, але й дрібні, місцеві, які для новоталалаївчан були не менш важливі ніж перші.

Тому, що газети були органами різних політичних партій, вони переважно по-різному наслідували одні й ті самі події і цим давали новоталалаївчанам численні нагоди до дискусій.

Треба сказати, що хоч у новоталалаївчан і було багато різних зацікавлень, однаке понад усе вони любили дискусії і нерадо ходили на такі імпрези, де їх не передбачалося. Зовсім не винятковими були випадки, коли хтось, запізнившись на доповідь, просив доповідача коротенько повторити її, щоб мати змогу взяти участь у дискусії.

Одного дня всі три газети повідомили, що з уваги на помітний занепад духового зв'язку між батьками й дітьми, до Нової Талалаївки прибуває відомий психолог, спеціаліст з дитячої психології, автор численних книжок на цю тему, двічі доктор, професор Проблемсолвер. Він прочитає серію лекцій про причини втрати духового зв'язку між молодшою й старшою генераціями та дасть поради, як ці явища слід сприймати.

Усупереч прийнятим звичаям міста, оголошення не тільки не було дискутоване, але й цілковито промовчане, так ніби читачі його зовсім не помі-

тили, хоч, як покаже дальший хід подій, це було зовсім не так.

На другий день газети повідомили, що на згаданий в оголошенні курс зголосилося стільки зацікавлених, що для проведення лекцій довелося винайняти одну з найбільших шкільних заль та ще й ділити курс на п'ять частин.

У Федора Перепічки було двоє дітей, з якими він, щоправда, клопотів не мав, можливо завдяки їх вікові, який ще дозволяв уживати, крім пояснювально-розмовних засобів, також і випробуваних поколіннями, традиційних. Однаке, чуючи про клопоти інших батьків із своїми дітьми та спокусившися авторитетом лектора, вони з дружиною вирішили записатися на курс.

Прийшовши завчасу, Перепічки походжали по широкому шкільному коридорі, стіни якого прикрашували портрети видатних людей, які в той чи інший час відвідували цю школу, впереміш з фотографіями шкільних спортивних команд, хорів та оркестрів, а також — у спеціальнých шафах — часті, що їх отримали спортивні команди та різні гуртки за перемоги в змаганнях.

На здивування Перепічки, по коридорі проходжувалося чимало знайомих. Деяких він зовсім не сподівався тут зустріти, бо знов їх як людей, що цікавляться проблемами світових маштабів.

— Послухаємо, послухаємо, — промовив Перепічка, затримавшися біля колеги з клубу шахістів Безпроблемного.

— Авторитетна людина, пишуть. Цікаво послухати, — відповів Безпроблемний. — І чому воно тепер у людей стільки клопотів з дітьми?

Якраз у цей час повз них пройшла пані Певна, яка рік тому мала на це питання конкретну відповідь: вона гостро обвинувачувала батьків проб-

лемних дітей, запевняючи, що “подібних речей” у себе в хаті вона б ніколи не допустила. Але пів року тому її дев'ятнадцятирічна доня одружилася з нащадком ватажка одного з зулуських племен без її благословення. І хоч Певна навіть не дозволила майбутньому зятеві зайти до хати, коли доня привела його познайомитися з родиною — тепер запекло переконувала, що з мішаних подружж родяться здоровіші й розумніші діти, і якщо добре подумати, то й справді немає зла без добра. Та сьогодні вона прийшла на лекцію спеціаліста з дитячої психології. У неї було ще двоє менших дітей.

Тут і Всезнаючий з дружиною, і Великорозумовські, і стільки інших, які присвятили ціле своє життя, чи присвячують стільки часу на навчання дорослих та дітей у школах, пишучи статті до газет і журналів та видаючи книжки з виховною тематикою.

Доповідач почав свою лекцію вступом, у якому насвітлив найголовніші причини браку спільної мови між поколіннями.

— Як можуть двоє людей зрозуміти одне одноге, — говорив він, — коли в них навіть ті самі терміни окреслюють протилежні до свого змісту поняття? Візьмімо, наприклад, такий термін як “дроп-авт”. У понятті людей минулих часів, до яких, без сумніву, належить генерація сучасних батьків, коли хтось покидав школу, він асоціювався з поняттям сорому, відступу, невитримки і тому подібного... Таку молоду людину окреслювали терміном “дроп-авт”. У наш же час колишній так званий “дроп-авт” асоціюється з прогресивністю думки, незалежністю від впливу батьків і старшого покоління, іншими словами — дорослістю! І його окреслюють тепер терміном “дроп-ін”.

Один із слухачів підняв руку і, попросивши слова, спитав лектора, як розглядати випадки, коли молода людина, яка вже виявила свою дорослість, все ще перебуває на утриманні батьків.

— О, у наш час такі випадки не становлять жодної проблеми, — жваво пояснив лектор. — У наш час існують у достатній кількості суспільні центри для допомоги молодому поколінню, яке втратило духовий зв'язок із своїми батьками. Коли молода людина не має з чого жити — там нею опікуються.

— Або ж візьмімо інше, — вів далі лектор. — У наш час молоде покоління не дбає про свій вигляд, неохайно вдягається, носить довге, часто розпатлане волосся. Старше покоління дивиться на це явище як на ознаку дегенерації. Молодше ж — навпаки — вважає цю прикмету за поступ на шляху до вдосконалення людини. Бо воно вважає, що вартість людини не в одязі — а в її душі, під одягом; не в довгому чи короткому волоссі, а в мудрості, під ним. Так, у мудрості! — вигукнув лектор. — Бо де б так звана проблемна дитина не жила, вдома чи не вдома, вона зуміла змусити батьків, своїх, чужих, чи всіх разом себе утримувати. Подумайте добре над цим! — вигукнув лектор, піднявши догори вказівний палець. — Отже, хто ж тут насправді проблемний? Хто винен на ділі в занепаді духового зв'язку між поколіннями? — він обвів залю поглядом.

Дехто опустив голову, а подружні пари кидали одне на одного обвинувачувальні погляди.

— Одначе, — продовжував лектор, — проблемні батьки, я маю на увазі — батьки проблемних дітей, — поправився він, — не мусять впадати в розпач, бо, запевняю вас, що їхні діти ставитимуть до своїх дітей такі ж вимоги, як і їхні батьки

ставили до них. Тільки їхні діти мусітимуть більше надіятися на свої власні сили, бо ж їхні батьки не матимуть змоги дати своїм дітям стільки, скільки вони діставали від своїх батьків, а різні допомогові фонди стануть справою минулого, бо до того часу ви вже всі вийдете на пенсію. Отже, на закінчення сьогоднішньої лекції скажу: батьки проблемних дітей не мусять попадати в розpac. Вони можуть сміливо надіятися здійснення своїх mrій та бажань у своїх внуках! — сказав лектор, зробивши натиск на останньому реченні, і цим закінчив лекцію.

Дискусій після доповіді не було. Всі швидко розійшлися.

По дорозі додому Безпроблемний призвався Перепічці, що він ні про що так тепер не mrіє, як про те, щоб стати дідусем, бо він дуже любить малих дітей.

Удома Перепічника говорила чоловікові:

— А все ж таки добре, що записалися на курс. Уже після першої лекції немов би розвиднилося. Стало багато що зрозумілішим, а найголовніше, що нічого такого страшного, як воно нам часом здавалося, з молодшим поколінням і немає. Навпаки, все йде зовсім нормальн... — А за деякий час, зідхнувши, додала: — Але якби ж цього всього, не дай Боже, не треба було прикладати до своїх власних дітей... Хоч воно, правда, в кожного свої діти...

— А я, — промовив Перепічка, шукаючи щось у шафі, — прослухавши лекцію, вирішив зосередитися на традиційних методах виховання... Чи ти не знаєш, де подівся мій старий ремінний пояс?

**

ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ

Коли ми після недільного Богослуження стояли біля церкви, жваво обговорюючи останні новоталалаївські новини, до нас підійшла діячка з Суспільної Служби з незвичайною, як нам усім спочатку здалося, пропозицією — приєднатися до групи, яку вона зорганізовувала з метою потішити первово хворих земляків у місцевій божевільні.

Наше початкове здивування за якусь мить перейшло в жартівливий настрій, і діячка з Суспільної Служби, намагаючися спрямувати розмову на серйозний тон, заговорила про обов'язок свідомого громадянства зрозуміти й підтримати первово хворих земляків. Та вогники в очах присутніх, якщо і не свідчили про обурення, то цілком певно і не схвалювали відваги людини, що посміла звернутися до поважних громадян з такою пропозицією.

Несподівано для самого себе я сказав, що вона може розраховувати на мене. Не знаю, чому я це зробив. Можливо тому, що по-моєму будь-який вчинок, зроблений на користь доброї справи, ніколи не принижує і не осмішує людини, а може це була просто моя реакція на реакцію моїх співрозмовців і в мені заговорив так званий дух протиріччя.

Спочатку мое рішення викликало смішок. Але коли я серйозним тоном підтвердив, що я справді збираюся приєднатися до групи добровольців, щоб үзяти участь у цій, на мою думку, важливій справі, усі згодилися, що це дійсно добра думка. Дві пані відразу ж приєдналися до моого товариства.

Наступної суботи надвечір ми вирушили на відвідини. Коли ми підходили до великого будинку з широкими дверима й загратованими вікнами, мені зробилося моторошно від усвідомлення, що за ними тримають у неволі покривдженіх долею, які, за стандартами щасливіших, так званих нормальніх людей, утратили найбільший скарб у житті людини — розум і свідомість.

Незабаром у супроводі працівниці шпиталю, обов'язком якої було зустріти нас, ми входили до залі, де мала відбутися наша різдвяна зустріч з земляками.

По залі поодинці ходили, стояли, чи сиділи в фотелях то похнюплені, то усміхнені, зосереджені в собі люди, бо коли ми ввійшли, ніхто з них не звернув на нас найменшої уваги.

“Як можна потішити когось, хто твоєї потіхи не потребує, і допомогти комусь, хто твоєї допомоги не просить?” — прийшло мені на думку. Та наша провідничка перервала мої роздуми. Вона попросила нас покласти подарунки, які складалися з ласощів, на святково прибраний стіл, що стояв посеред залі.

Тільки-но я поклав свій невеликий пакуночок на стіл і подивився на нашу провідницю, чекаючи дальших розпоряджень, як почув за собою низький жіночий голос:

— Дозвольте з вами познайомитися!

Я повернувся на голос і побачив старшого віку жінку в сірій доброго крою сукні, що стояла поруч і посміхалася. На голові в неї була паперова золота корона, з-під якої вибивалося сиве хвилясте волосся. Риси обличчя й постать жінки вказували на те, що вона була колись вродливою, а делікатність рухів зраджувала її добре виховання.

— Марія Тереза, німецька цісарева, — промовила вона з якоюсь особливою певністю й гордістю в голосі, простягаючи мені руку.

— Олександр Македонський, — спонтанно виходилося у мене, від чого мені зразу ж зробилося ніяково, бо я усвідомив, де знаходжуся і що прийшов сюди якщо не з певною метою, то з певним завданням.

За кілька хвилин я сидів поруч із моєю новою знайomoю в дуже приемній розмові на невеликій канапі, до якої вона мене притрощила.

— Що за мила несподіванка! — захоплено говорила вона, поправляючи на голові обклеену цукерковим папером корону. — Як приемно, що ви мене відвідали. Сюди ніколи не приходять люди нашого кола, — сумовито промовила вона, дивлячися на мене очима, в яких, мені здалося, відбивався світ для мене цілковито незрозумілій.

— Олександр Македонський?! — голосом, у якому вчувалися і запит і ствердження, раптово зойкнула вона.

— Олександр Македонський, — відповів я, і мені стало якось неспокійно.

— Всі вони не вірять, що я Марія Тереза, німецька цісарева, — повела вона рукою по залі. — А ви вірите... Бо ви знаєте...

— Вірю, — сказав я, почуваючи, що не міг відповісти інакше.

— Як я вдячна долі, що вона післала мені вас. Тяжко жити серед людей, які тебе не розуміють, — сумно вела далі. — Тут живе тільки одна людина, яка мене розуміє. Це Франц Йосиф. Але й то не завжди... Коли в нього немає приступів божевілля... Я вам зраджу таємницю: він тяжко хвора людина... він божевільний... В інші ж часи він мовчазно сидить, і коли я заговорю до нього —

вважає мене божевільною. Ось він якраз і йде... Я познайомлю вас, — і вона, взявші мене за лікоть, повела до усміхненого, трохи згорблена дідка, який щойно ввійшов до залі й розглядався навколо.

— Ваша Величність, — звернулася вона до нього, дозвольте мені познайомити вас з моїм гостем. Олександр Македонський, — повним гідності жестом вказала вона на мене.

— Франц Йосиф, — вклонився дідок.

Вона взяла нас обох попід руки й повела до вільних місць на канапі в далекому куті залі.

Заля наповнювалася жінками й чоловіками, переважно середнього й старшого віку, якими мали заопікуватися інші члени нашої групи.

Моя знайома звірила нам з Францом Йосифом свої пляни, що стосувалися до її держави. Сповістила, що збирається провести деякі реформи й одночасно готувалася до війни.

— Я знаю: все це буде тяжко перевести в життя, бо в мене сильна опозиція... Подивіться на них усіх, — повела вона рукою по залі, — хіба ж вони розуміють? Хіба ж вони в стані зрозуміти важливість того, що я хочу зробити для їхнього ж добра, коли вони навіть заперечують мою ідентичність?

— Не турбуйтесь, Ваша Величність, — сказав Франц Йосиф, — не вимагайте від людей неможливого, більшого за те, на що їх стати... Я Вашій Величності допоможу.

— А чи можна числити на вашу допомогу? — звернулася вона до мене.

— Безумовно, — запевнив я її і встав, бо провідниця нашої групи вже давала знак відходити.

— Залишайтесь з нами, — благально дивилася вона на мене.

— Я вже мушу йти. Справи. Я вас відвідаю, — промовив я, і, не знаходячи більше слів, попрощався з моїми новими знайомими. З якимось внутрішнім неспокоєм ішов геть, вирішуючи більше ніколи сюди не приходить.

Та тому, що дотримування обіцянок є одним з найважливіших принципів у моєму житті, чи можливо з якохось інших не цілком усвідомлюваних причин, обіцянка, яку я дав тій біdnій жінці, час-від-часу мене тривожила, навіть коли я брав під увагу, що та жінка ніяк не підпадала під категорію нормальних людей. І за пів року я якось немов би мимоволі зайшов до божевільні.

Мені сказали, що Марію Терезу вилікували і дали її нову адресу.

Одного пообіддя я пішов її відвідати.

Ледве я натиснув гудзик дзвінка на дверях — на порозі з'явилася моя знайома. Зразу ж кинулося в очі, як вона змінилася. Не було й знаку тих рум'янців та блиску очей, які, мабуть, дарував їй запал її фантастичної уяви. Вона немов би схудла, згорбилася і, здавалося, вся посіріла. Її рухи стали повільними й обважнілими. Вона хвилинку придивлялася до мене, а тоді промовила:

— Я ніби звідкись вас знаю...

— Ми з вами познайомилися... — почав я і зупинився, бо не хотів нагадувати їй ані місця, ані обставин нашого знайомства.

— Ми з вами познайомилися... — виручила вона мене. — Я пам'ятаю... ще у добрі старі часи. Тоді... тоді... коли я була ще здорововою... — і в її очах замерехтіли слізози.

Вона запросила мене до хати.

Я обвів зором невелику, обставлену вбогими меблями кімнату. Під стіною стояло дбайливо за-

стелене ліжко, на столі, під вікном, поруч горняти, з якого парувала якась рідина, лежав хліб, кілька помаранч та якісь пляшечки й коробочки. З позолоченої рамки на підставці, що стояла на комоді, на мене дивилася Марія Тереза, німецька цісарева. Зауваживши, що я приглядаюся до фотографії, моя знайома сумно сказала:

— Це все, що залишилося від моого давнього життя... до моєї хвбори...

**
*

ПРИГОДА ХАРИТОНА ІВАНОВИЧА

Харитон Іванович почав писати вже давно, але посыпали до друку свої твори не відважувався. Якось не був певний їхньої вартості. Хотілося чиєсь об'єктивної оцінки, а її, він уважав, можна було б одержати лише від когось, хто його зовсім не знав. На це було багато причин, але найголовнішою, мабуть, була та, що до свого шестидесятиріччя, яке він святкував цього року, Харитон Іванович ніколи нічого ніде не друкував. А відомо: початківців заавансованого віку люди завжди приймають якщо не іронічно, то в кожнім разі з недовір'ям. Близькі люди, звичайно, до уваги не беруться, бо вони — Харитон Іванович це розумів — не бажаючи зробити йому прикорости, усе тільки хвалили б. Дружинину думку — знов. Коли іноді він пробував прочитати їй щось із написаного, вона кожного разу говорила приблизно таке:

— Слухай, серденько, шкода, що ти не ступив на письменницький шлях у молоді роки. Я цілком певна, що змарнувався ще один великий талант!

Але ж хіба Харитон Іванович потребував такої відповіді? Замість заохотити чоловіка до дальшої творчої праці, вона лише спантеличувала його.

Насправді ж дружина дивилася на любов Харитона Івановича до пера як на ще одне з його невинних дивацтв, до якого вона вже звикла, а навіть схвалювала, вважаючи, що якраз воно й тримало чоловіка при хаті від картярського, горілчаного чи Бог зна якого ще товариства. Бо під усіма іншими оглядами, потрібними, на її думку, для

створення щасливого подружжя, Харитона Івановича заслужено можна було б зачислити до категорії зразкових чоловіків.

Одного разу він несподівано звірився одному із своїх знайомих, що пише. Це сталося, коли той якось застав Харитона Івановича за його улюбленим зайняттям.

— Кажеш, що пишеш? Ну, пиши, пиши! — сказав він. — Тепер усі пишуть. Я вже сам де-кілька років, відколи вийшов на пенсію, пишу свої спомини. До речі, я тобі принесу їх почитати.

Після цього він майже пів року кожного вечора приходив до Харитона Івановича з папкою старанно списаних аркушів і сторінка за сторінкою читав ще одну людську історію — свою, аж поки не переїхав на постійне мешкання до Флориди. Звідти він писав до Харитона Івановича, дуже наполегливо запрошуючи якщо не переїхати в той благословенний край, то хоча приїхати до нього в гості.

— Добре було б, — думав Харитон Іванович, — якби проголосили якийсь літературний конкурс.

Мав він на увазі, звичайно, такий, у якому він міг би взяти участь. Та минали роки, а ніякого такого конкурсу не проголосували. То вимагалося виданих друком книжок, то друкованих у певнім відтинку часу творів, то треба було бути юнаком, чи належати до кращої половини людського роду...

— Ну, дивись, — думав він, — уже як не щастить, то не щастить.

Одного разу, коли Харитон Іванович читав нове число журналу "Жіночий поступ", який передплачувала дружина, він зауважив повідомлення про черговий літературний конкурс для жінок.

— Для жінок... — буркнув Харитон Іванович.
— Еге ж...

Раптом його смикнув, як кажуть, чортик. Повідомлення було написане так привабливо, що Харитон Іванович почував: якби він був жінкою, яка ніколи в житті не написала до друку жодного рядка, то прочитавши це оголошення, він відразу б узявся за перо. Харитон Іванович посідав усі кваліфікації, які вимагалися від учасників цього конкурсу,крім однієї-однісінької — він був чоловіком.

Чортик уперто смикав Харитона Івановича до тих пір, поки він не пішов у пивницю. Там у нього був відгороджений свій кут, де між шафками та полицями для всілякого знаряддя стояв великий стіл, його власної роботи, на якому він писав та в шухляди якого складав написане.

Харитон Іванович витягнув із середньої шухляди кілька дрібно списаних аркушів і почав передруковувати їх на друкарській машинці, роблячи при цьому де-не-де поправки. Скінчивши друкувати, він прочитав передруковане і посміхнувся.

— Хто б міг подумати, що вийде таке гарне оповідання! — задоволено промовив він.

Угорі на першій сторінці він написав "Надія", що мало означати гасло, якого вимагалося згідно з умовами конкурсу.

Він уже намірився писати своє справжнє ім'я та прізвище, щоб подати в іншому заклеєному конверті, як раптом його опанувала нерішучість.

— Мабуть, краще дати якесь жіноче ім'я... — подумав він. — Що, якби дати... припустімо, Харитина, замість Харитон?.. Але ж кого тепер так звутъ?.. Тепер у моді пестливі імена... Не так, як було колись... — міркував Харитон Іванович. — Ще не повірять...

— Ірця... Нюся... Фрүзя... Ляся... Ляля... — пе-ребирав Харитон Іванович у пам'яті імена знайомих жінок. — Ляля!.. Цілком добре!..

Це ім'я належало його давній, ще з дитячих літ, знайомій, яку він недавно знову знайшов, коли вона стала дописувати до газет під цим іменем. Харитон Іванович написав на коверти "Ляля" й дописав своє прізвище.

І пошта послужливо понесла твір Харитона Івановича з Нової Талалаївки на місце призначення, до головної квартири жюрі жіночого конкурсу. Харитон Іванович думав кілька днів про свій зухвалий вчинок, а потім зовсім забув.

Проминуло три чверті року.

Одного вечора, коли Харитон Іванович, сидячи у своєму улюбленаому фотелі, читав "Жіночий поступ", він несподівано натрапив на вістку, що жюрі жіночого конкурсу присудило першу нагороду в сумі 500 доларів за твір "Що далі?" Лялі Пилип. У повідомленні зазначалося, що твір нагороджений, передовсім, за його актуальність. Унизу під повідомленням була дописка, що Ляля забула подати свою зворотну адресу і що її запрошували прибути на бенкет з приводу роздачі нагород.

Їхати на бенкет Харитон Іванович, звичайно, не збирався. Перших кілька днів він ходив і, як кажуть, посміхався в ус.

— Значить не писали ми даремно всі ці роки... Перша нагорода! Хто б подумав!.. — міркував він. — Звичайно, це було народження Лялі Пилип... а одночасно і смерть. Тепер буде інше народження... Народження письменника Харитона Пилипа... Смерть!.. — спохватився Харитон Іванович. Hi! Hi! Hi! — він ніколи не любив ніяких смертей, а останнім часом він їх навіть боявся. І власне ця обставина спонукала Харитона Івановича їхати по нагороду.

Харитон Іванович прибув на бенкет майже перед відкриттям офіційної частини й тихенько зайняв місце ззаду.

Почалася програма.

Майстер церемонії проголосив імена тих переможців конкурсу, які сиділи за головним столом, і висловив жаль, що не прибув перший переможець — Ляля Пилип.

— А, можливо, вона є десь у залі? — лагідно, з невеликою дозою гумору, спітав церемоніальний майстер.

— Е! — почувся басковитий голос іззаду.

Заля вибухнула оплесками. Коли оплески втихли, майстер церемонії попросив Лялю Пилип на сцену. Харитон Іванович пішов.

— Ви?.. — збентежено промовив майстер церемонії, коли Харитон Іванович вийшов на сцену.

— Батько письменниці?

— Ні! — відповів Харитон Іванович.

— Дідусь?..

Харитон Іванович похитав головою.

— Брат... чи, може, чоловік... син... небіж... свекор?.. Ляля напевно захворіла?.. — весело, розтягаючи слова, говорив майстер церемонії.

— Ні, вона при повному здоров'ї, як на свій вік. — Властиво — це я!

— Ви — Ляля?.. Ви справді Ляля?.. — почав майстер церемонії і замовк.

Члени жюрі конкурсу стурбовано шепотілися, і коли майстер церемонії звернувся до них поглядом, голова жюрі підійшла до мікрофона й промовила:

— Вибачте, ви жінка?

— Ну, що ви? — образився Харитон Іванович.

— Чи ж я подібний на жінку?

— Про це нам, власне, і йдеться. Бо тепер не завжди розбереш... Мені прикро... але, в зв'язку з вашою принадлежністю до нежіночої статі, ви, згідно з умовами нашого конкурсу, не мали права брати в ньому участі, а тому ваша нагорода проголошується недійсною... Однаке, ваш літературний твір ми дуже радо надрукуємо в "Жіночому поступі", бо твір дуже актуальний, а тепер набирає ще більшої ваги, бо його писав чоловік. До речі, ви перший чоловік, який у Міжнародньому Році Жінки порушив з таким винятковим зрозумінням і симпатією потребу жіночого визволення, тобто ліберації...

— Оце тобі таке, — проказав Харитон Іванович, — кажете, що твір добрий, а нагороди не має. Мені такий підхід до справи не подобається. Якщо так, то віддайте мені мій твір і я пойду додому. Тільки приїду, — розчаровано вів далі Харитон Іванович, ховаючи аркуші з своїм твором до течки, — переправлю у творі головну геройню на героя і чекатиму на чоловічий конкурс. Немає іншої ради, — і пішов на автобусну станцію.

**
*

ЛОГІЧНИЙ ВІДСТУП

— Не оточення, друже, а брак логічного мислення у молоді — єдина причина всіх клопотів, які ми з нею маємо, — переконував Розважний свого приятеля Морквинського, який зайшов до нього на партію шахів. — Логіка — передумова всякого успіху. Звичайно, я маю на увазі успіх, що відповідає здібностям об'єкта. З людиною, яка не здібна логічно мислити, я не хочу бути в товаристві навіть п'ять хвилин.

— Не перебільшуй, Саливоне, важливості логіки. — перебив приятеля Морквинський. — Звісно, трохи логіки в житті потрібно, щоб не робити безглуздих речей. Але я вважаю, що випадок у житті людини відіграє багато більшу ролю, аніж її логічне мислення.

— Уважаєш, що треба чекати на випадок? — іронічно спитав Розважний.

— О, ні... Я аж так не думаю... Я тільки переконаний, що передумова успіху й щастя людини здебільша не лежить у її логічному мисленні, а у випадку. Часто... дуже часто людина все своє життя логічно думає, плянує... але раптом десь щось не так повернеться і ввесь витвір її логічної послідовної дії іде шкереберть. Ось, візьмімо хоч би Івана... Пригадуєш, він нас навчав, як на світі жити? Тож усе своє життя він сплянував, ще сидячи в ділівськім таборі в Німеччині! Пригадуєш, як він говорив? “Приїду до Америки, одружуся, заведу родину, виведу в люди дітей, а потім спокійно, тішачися внуками, доживатиму свого віку”. Ну, і що з його плянів вийшло?

— Ну, не можеш брати виняткових прикладів. Йому просто не пощастило.

— Алеж що перекреслило його пляни? Не що інше, як випадок. Десь більш-менш на півдорозі... Все йшло немов би гладко, згідно з його плянами — доки діти не повіялись, залишивши школу... Дружина, обвинувативши його в накидуванні всім своєї волі, пішла до того дурнуватого гітариста, який, користуючися з привілеїв "мистця", вже десять років сидить у неї на утриманні.... Але, якщо вона все таки живе з ним, значить їй там щасливіше... Де ж тут якась логіка?

— Не говори про ту розпусничу, — перервав Морквинського Розважний, глянувши на Розважну, яка поклала на коліна шитво й зацікавлено прислухалася до їхньої розмови. — Такі жінки не варти уваги шануючої себе людини...

— Але, Саливоне, мені здається, що ти надто суворо її засуджуєш, — не погоджувався Морквинський. — Адже вона вже десять років тримається гітариста, хоч він дурний і ледачий. Та це вже інша рубрика...

Розмову, що вже починала набирати гостроти, перервав дзвінок у дверях. Розважна побігла відчиняти. У коридорі залунали вигуки захоплення, поцілунки — і за хвилину вся кімната наповнилася пахощами дорогих парфумів і дзвінким безтурботним сміхом.

Це зайшла відвідати Розважних їхня давня знайома, ще з часів перебування в діпівських таборах у Німеччині, тоді ще молоде дівча, а тепер дружина відомого науковця й професора — Дездемона. Вона шойно вчора повернулася з подорожі по Еспанії й вирішила заглянути на хвилинку до Розважних, привітатися.

Дездемона перебувала ще в головокружному чаді своєї подорожі.

— Чарівно! Чарівно! Я закохана в Еспанію! Подорожі тільки прикрашують життя! — захоплено говорила вона. — Платон не уявляє, скільки він тратить. Уявіть, він нікуди не любить їздити — працював би день і ніч! У нього все якісь проекти, пляни... Я так не можу... Я інший тип... Хочу іхати — іду, хочу іти — іду... Якщо я знаю, що це принесе мені радість... Це ж найважливіше в житті!

— Добре, як немає проблеми з фінансами, — включилася в розмову Розважна.

— Як не маю грошей — позичаю. Платон каже, що більш нелогічно думаючого створіння, ніж я, він ніколи не зустрічав у житті.

— Але... чи Платон Сократович не робить вам зауваг? Схвалює ваші вчинки? — обережно спітала Розважна.

— О, ні! Як він може схвалювати!? Він такий розумний, талановитий і розважний... Навпаки — він дуже турбується за мене... Його бентежить моя вдача... Нераз він мені каже: "Моя дурненька, що б же ти робила, якби мене не стало? Ти ж, бідненька, пропадеш на світі без мене..." Я знаю, я ніколи нічого не придумаю мудрого, — кокетливо розтягала слова Дездемона. — Але що ж я зроблю? Я вже такий тип, — і, по-дитячому надувши уста, так невинно подивилася в очі Морквинському, що він збентежився і почав запопадливо переконувати її, що вона помиляється.

— Ви помиляєтесь, пані Дездемоно! — Ви чарівна жінка! — залопотів він збентежено.

— Я не про це, пане Філімоне, — промовила, маніжачись, Дездемона. — Я маю на увазі свої розумові спроможності, — і, взявшись за лікоть Розваж-

ного й перевтілившися в знак запитання, спитала його:

— Чи не правду я кажу, пане Саливоне?

Розважний почевронів і, за прикладом свого приятеля, почав її хвалити, але, відчувиши на собі гостро пронизливий погляд дружини, замовк. Розважна подала чай.

Після чаю Дездемона вийняла з торбинки позолотену запальничку, привезену з Італії, і закурила, а потім, ніжно з усіма розцілувавши, випурхнула з хати, залишивши за собою запаморочливих парфумів і вібрування безтурботного сміху.

Розважний з Морквинським сиділи довго за північ: то гуторили про політику, то згадували давні часи. Розважна, випровадивши гостю, покрутилася ще трохи в кухні, а тоді нишком пішла спати, бо рано мусіла встати до праці.

Морквинський, вже вдягнувшись і прощаючися, несподівано промовив:

— Ось тобі приклад суцільної нелогічності.

І хоч він не пояснив, що має на увазі, Розважний, в очах якого зразу ж спалахнули іскорки, відповів:

— О, ні! У неї своя логіка!

**
*

ДИВАК

Дорогою поспішає дуже худий, з похилими плечима, немолодий уже чоловік. Під лівою рукою — згорнутий кропив'яний мішок, у правій — серп. Сонце засмалило, вітер обвітрив пооране глибокими зморшками обличчя, з якого дивляться добрячі карі очі.

Сам збудував свій чепурний дерев'яний будиночок. Помалював на біло. У дворі розробив город, насадив дерев, кущів і різних квітів.

Найперше в нього поселилися двоє голубів. Приблудилися — та так і залишилися. Бігали за ним по подвір'ї, а він говорив до них і не раз казав спантеличеним сусідам, що ці крилаті створіння розуміють його краще, ніж люди. Пізніше — розвів кролів. І через те, що багато часу присвячував кролям, для яких він майже постійно шукав трави, швидко крокуючи з мішком і серпом по околицях, а може тому, що своєю зовнішністю та життєвою філософією відрізнявся від решти мешканців цієї вакаційної закутини, де влітку було повно міщухів, — його прозвали диваком.

З наукою — не пощастило, бо рано залишився без батька. Одної ночі батька “розкуркулили”, збрали на етап і більше він не повернувся. Хлопчина закінчив дві класи. І хоча за законом про обов'язкову неповно-середню освіту він ще мусів би ходити до школи, його без особливих вагань запрягли до колгоспної праці. У колгоспі кожному знаходилося щось робити.

Війна порушила стабільну безнадійність колгоспної “ідилії”. Через червону армію, полон і вте-

чу, через десятки одчайдущих пригод дочекався до закінчення війни, в ролі робітника у баварського "бавера". Відпоров зі старої ще з дому фуфайки непотрібного вже значка "ОСТ" і став неповоротцем. У той час це було найбільшим самостійним рішенням за 22 роки його життя.

Іржавим транспортовим кораблем, із черева якого ще не вивітрився дух американських вояків, що їх возив цей корабель у палаючу вогнем Європу, прибув він у Новий Світ.

Американське місто приголомшило його незвичністю, гамором, шаленим темпом — і відштовхнуло від себе. Він залишив його з полегшенням.

Не стишуочи кроків, повертає він үбік, на галевину, вкриту соковитою, зеленою, усіяною живими голівками кульбаб травою. Схиляється і починає жати.

— Добрий день, Гордію! — гукають до нього люди. Він відповідає. Обвітрені, засмаглі, спрацьовані руки вправно орудують серпом. Ось трави вже повний мішок. Він підхоплює його на плечі. Треба поспішати, бо вдома робота... Треба нагодувати кролів, прополоти огірки, розсадити квіти... а там увечорі можна буде й послухати патефонні платівки... ні, ні, не ці нові, теперішні, а з улюбленими ще з юнацтва піснями. Адже в його житті були щасливі хвилини, хоч би навіть тому, що колись він був молодим і непоганим з себе.

З дороги на галевину повертає стара, з патиком у руці, у крислатому капелюсі жінка. Це пані Постоловська, вдова, нібито по якомусь дуже важливому урядовцеві. У неї четверо синів: два лікарі, архітект і правник. Гордій вітається і спускає мішок на землю.

— Слухайте Гордію, — каже йому Постоловська, — мені потрібно поробити деякі роботи. Зайдіть-но подивитися!

— Це можна, — відповідає Гордій.

— Треба вставити новий замок у двері... траву покосити... та й фарбування деяке є...

— Зайду, як тільки впораюся, — каже Гордій, — погляну, що там можна зробити.

— І нових квітів не завадило б трохи насадити... Ви маєте на це легку руку... Бо ті, що є — геть змиршавіли цього року. Доброї землі треба. Он там я бачила вздовж дороги по ровах, її не тяжко було б надовбати, — вела вона далі.

— Та це ви можете замовити. Привезуть на подвір'я ще й розсиплять, де треба, — радив Гордій.

— Привезти то привезуть, але ж і здеруть за це. А ви так полегеньку, тачкою, я бачила у вас там є, по мішечку, по два, і не тяжко буде, і діло зробиться.

— Діло то діло, якби ж була сила... Я побачу, що можна зробити... Ну, треба вже йти до кролів, бо клітки погризуть, — і тільки почав він підімати мішок, як Постоловська зупинила його рукою і, стишивши голос, промовила:

— Слухайте, Гордію, я маю до вас справу... Не знаю, як це вам пояснити... Знаєте... тепер такі люди пішли, що як сам за себе не подбаєш, то з торбами пустять...

Гордій уважно слухав співрозмовницю, а вона, вже рішучіше, вела далі:

— Як Терешки від'їдуть додому, переставте межові кілки на пів фута в їх бік, бо сьогодні з самого ранку дивлюся й дивлюся і бачу, що моє

подвір'я якось змаліло, особливо з боку Терешків.
Дістанете на чай.

— Ну, чай у мене є. Та я більше п'ю каву... — заперечив Гордій. — А пересувати межу так, як ви кажете, я думаю, не годиться... Якщо там щось із межею не так, то чому б вам не післати до Терешків котрогось із своїх синів, якщо самі не хочете до них іти, та й домовитися...

— Ну, що вій, Гордію! — вигукнула Постоловська. — Мої сини на таких становищах, що не можуть займатися такими справами... Їх час коштує багато грошей. Розумієте... — завагалася вона хвілинку, — ну, як би вам пояснити... Мої сини за той самий час, що ви заробляєте доляра, дістають сто доларів...

— Та розумію... — відказав Гордій. — Що ж тут не розуміти?.. Це як у вас роблю. В Турчака виходило б по два доляри на ту сотню, а в Терешків і на три з центами набереться, бо завжди ще й лишнє заставлять узяти...

— Я вивела своїх синів у люди, — не слухаючи Гордія, вела далі Постоловська. — Всім дала високу освіту... А була ж війна...

— Вам пощастило. Інші у війну тратили... — немов би між іншим, зірвалося з Гордієвих уст. — Ну, треба вже йти, — додав він, підіймаючи на плечі мішок. — А квітів і якесь там деревце я вам посаджу. У мене є кілька ялинок, і берізка гарна є, все одно треба розсадити. І кролячого гною привезу, тепер у мене за ним черга. Бо ж хіба порівняєш його з тим усиким порошком, що ото продають по крамницях! А квітів у мене вистачить на всіх. Нічого не візьму...

— Та чого ж? — заперечила нерішуче Постоловська. — Вам також треба...

— Та нічого! — сказав Гордій. — Не журіться... Я люблю, як у людей по дворах гарно. Ну, біжу! — і швидкою ходою пішов до своїх кролів.

— Дивак, справжнісінький тобі дивак... Не буде вже з нього людей... — буркотіла Постоловська, простуючи до свого двора.

**
*

ЗМІСТ

Незабутнє місто	ст. 5
Науковий відступ	9
Янби...	15
Непоправність	21
Пригода з мільйоном долярів	27
Замість несподіванки	37
Віднайдений скарб	47
Особливе спізнення	61
Джононда де Пилипчун	67
Проект з ділянки психології	75
Традиціоналіст	81
Її величність	87
Пригода Харитона Івановича	93
Логічний відступ	99
Дивак	103

